

TUNUS SEÇİMLERİ ARIFESİNDE TÜRKİYE-TUNUS İLİŞKİLERİ

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

ORSAM

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES
مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), Türkiye’de eksikliği hissedilen Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika ile ilgilenen çevrelerin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla Ocak 2009 tarihinde kurulmuştur. ORSAM Ankara merkezli, tarafsız ve kar amacı gütmeyen bir düşünce kuruluşudur.

ORSAM Ortadoğu ile ilgili bilgi kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve bölge uzmanlarının düşüncelerini Türk akademik ve siyasi çevrelere doğrudan yansıtılabilmeyi hedeflemektedir. Ortadoğu ülkelerindeki devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak, yerel perspektiflerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda

ORSAM, Ortadoğu’daki sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelere yönelik çalışmalar yapmakta ve bunları kamuoyuna sunmaktadır.

Ortadoğu ve uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve analiz edilebilmesini amaçlayan ORSAM, kamuoyuna ve karar alıcılara çözüm odaklı aydınlatıcı bilgiler sunmakta ve siyasa yapımına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda bölgesel gelişmelerin analizi yanı sıra, bölgesel sorunlara farklı politika alternatiflerini de içeren projeksiyonlar üretmektedir. Kapsamlı ve çözüm odaklı analizler sunabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarından faydalanmaktadır. ORSAM, bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayın yelpazesine sahiptir.

ORSAM YAYINLARI

ORSAM, sürekli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu’daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri ORSAM’ın 6 ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan ve hakemli, akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

ORSAM, e-kitap formatında Türkçe ve İngilizce yayınladığı kitaplarla, geniş bir coğrafyaya ait tarihsel ve günümüze dair bir kütüphane oluşturmayı amaçlamaktadır. ORSAM Raporları ise diğer tüm yazılara göre içerik, uzunluk ve şekil açısından daha detaylı çalışmalardır ve çoğunlukla alan çalışmalarına dayanmaktadır. ORSAM Raporlarının amacı, belli konularda derinlemesine bilgi ve analiz sunarak çözüm odaklı, farklı perspektifler ortaya koymaktır. Ayrıca ORSAM düzenlediği ulusal ve uluslararası çalıştay ve sempozyumları Toplantı Tutanakları halinde kamuoyu ile paylaşmaktadır. Ortadoğu’da güncel gelişmelerin takip edilmesi adına günlük, haftalık ve aylık olmak üzere “Günlük Ortadoğu Bülteni”, “Ortadoğu Güncesi”, “Irak Türkmenleri Güncesi” ve “ORSAM Haftalık Su Bülteni” hazırlanmaktadır. ORSAM uzmanları ve danışmanları tarafından haftanın önemli gelişmelerine ilişkin hazırlanan kısa değerlendirmelerden oluşan Yönetici Özeti ise uzun dış politika analizlerini okumaya fırsatı ve vakti olmayan okuyucularımızı hedeflemektedir.

ORSAM Ortadoğu Türkmenleri Araştırmaları Programı

ORSAM Ortadoğu Türkmenleri Araştırmaları Programı, Ortadoğu’da yaşayan Türkmenlere yönelik bilgi ve analiz ihtiyacını karşılamak için Ocak 2011 tarihinde kurulmuştur. Programın amacı, Ortadoğu’da yaşayan Türkmenlerin mevcut durumları ve sorunlarının daha sağlıklı kavranması ve buna uygun pozisyonların geliştirilebilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda, kamuoyuna ve karar alıcılara güvenilir ve aydınlatıcı bilgiler ve analizler sunmakta, analizleriyle ve raporlarıyla ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu Türkmenleri literatürünün gelişimini desteklemektedir.

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Su Araştırmaları Programı, Ocak 2011 tarihinden beri sınır-aşan sularla ilgili olarak çalışmalar yürütmektedir. Su Araştırmaları Programı, sınır-aşan su politikaları konusunda farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’deki su çalışmaları literatürünün gelişiminin desteklenmesini amaç edinmektedir.

TUNUS SEÇİMLERİ ARİFESİNDE TÜRKİYE-TUNUS İLİŞKİLERİ

ORSAM Rapor No: 192

Ekim 2014

ISBN: 978-605-4615-90-2

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2014

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Hazırlayan:

Nebahat Tanrıverdi Yaşar, *Araştırma Asistanı, ORSAM*

İçindekiler

Takdim.....	5
I. TUNUS'TA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ	7
1.1. Yasemin Devrimi ve Bin Ali Dönemini	8
1.2. Geçici Hükümetler Dönemi	9
1.3. Geçiş Hükümetleri Dönemi.....	9
1.3.1. Troyka Hükümetleri.....	9
1.3.2. Teknokrat Hükümeti.....	14
II. ARAP BAHARININ ÜÇÜNCÜ YILINDA TÜRKİYE-TUNUS İLİŞKİLERİ	16
2.1. Demokratikleşme ve Siyasi Süreçte Türkiye'nin.....	16
2.2. Gelişen Ekonomik İlişkiler	20
III. BEKLENTİLER VE ZORLUKLAR.....	24

Tablo ve Grafikler

Tablo 1- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Partilere Göre Dağılımı	10
Tablo 2- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Bağımsız Listelere Göre Dağılımı	10
Tablo 3- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Kolaisyon Listelerine Göre Dağılımı	10
Tablo 4- 1981-2011 Türkiye Tunus Arasında İmzalan Anlaşma ve Protokoller	21
Tablo 5- 2009-2013 Türkiye-Tunus Dış Ticareti	22
Tablo 6- 2001-2013 Türkiye-Tunus İhracat Verileri	23
Tablo 7- 2001-2012 Türkiye-Tunus İthalat Verileri	23
Grafik 1- Tunus'ta Siyasal Gelişmeler 2011	9
Grafik 2- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Parti, Bağımsız Listeler ve Koalisyonlarına göre Dağılımı	10
Grafik 3- Tunus'ta Siyasal Gelişmeler 2013-2014	14

TAKDİM

Tunus, 2011'den beri sokağın tetiklediği bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Tunus'ta sokak siyaseti, Arap Baharının yaşandığı diğer örneklere nazaran daha hızlı bir şekilde yerini kurumsal siyasete bırakmıştır. Özellikle 2011 sonrası dönemde sivil toplum örgütlerinin ve gençlerin kurumsal yapılarla geçiş sürecine entegre edilmeleri sokak siyasetinin gücünü kırmış ve siyasi mücadele alanının sokaktan siyasi kurumlara kaymasını sağladı. Böylece Tunus siyaseti normalleşerek görece istikrara kavuşmuştur.

Ancak Tunus'ta anayasa yazım çalışmaları yoğun tartışmalar, ekonomik zorluklar ve siyasi krizler gölgesinde ilerlemiştir. 2011 sonrası süreçte, muhalif liderler Şükrü Belayid ve Muhammed Brahmi'nin suikasta kurban gitmeleri, artan güvenlik sorunları ve anayasa üzerinden devam eden kültür savaşı ülkeyi siyasi kutuplaşmaya sürüklenmiştir. Özellikle Mısır'da gerçekleşen 3 Temmuz darbesi ile birlikte Tunus muhalefeti daha radikal bir siyasi çizgiye kayarak gerilimin yükselmesine neden olmuştur. Krizlerin genelde güç ve baskı ile çözümlendiği bölgede, Tunus, siyasi çıkmazların müzakereler vasıtasıyla çözümlenebilmiştir. Bugün ise Tunus teknokrat hükümeti ile Ekim ve Kasım aylarında gerçekleşecek cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerine hazırlanmaktadır.

Arap Baharının umutlarını taze tutan yegane ülke olan Tunus ile Türkiye arasındaki ilişkiler 2011 sonrası dönemde artarak devam etmiştir. Türkiye'nin 2011 sonrası dönemde Tunus'ta demokratikleşme sürecine, sosyo-ekonomik sorunların çözümüne ve istikrarın tesisine önemli katkılar sunmuştur. Tunus'ta sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın normalleşmesi, istikrarın tesisi ve demokratikleşmenin başarılı bir şekilde devam edebilmesi adına Türkiye'nin önümüzdeki dönemde de kilit bir rol oynamaya devam edeceği açıktır.

Dolayısıyla geçiş dönemini sona erdirecek seçimlere bu kadar az bir zaman kala Türkiye-Tunus ilişkilerinin güncel durumunun anlaşılması açısından katkı sunmayı hedeflemektedir. Rapor üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Raporun ilk bölümünde Tunus'un 2011 sonrası dönemine demokratikleşme dinamikleri çerçevesinde ışık tutulmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm ise Türkiye-Tunus ilişkilerine ayrılmıştır. Son bölümde ise Tunus-Türkiye ilişkilerine dair beklentiler ve zorluklar irdelenmiştir.

Konuya ilgi duyanlar adına Tunus'taki sürecin ve Türkiye-Tunus ilişkilerinin iyi anlaşılması açısından bu raporun önemli tespit ve veriler içerdiğini belirterek, Tunus'ta demokratikleşme sürecinin devam etmesinin ve Türkiye'nin Tunus'a verdiği desteğin devamının önemli olduğunu bir kez daha vurguluyor ve iyi okumalar diliyorum.

Şaban Kardaş
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Nebahat Tanrıverdi Yaşar
Araştırma Asistanı, ORSAM

I. TUNUS'TA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

1.1. Yasemin Devrimi ve Bin Ali Döneminin Sonu

Ülkenin iç kesiminde yer alan Sidi Buzid'de seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin tezgahına el konulmasının ve tartaklanmasının ardından 17 Aralık 2010 tarihinde kendini yakarak öldürmesi, kitlesel tepkiye neden olmuştur. Eylemler öncelikle Sidi Buzid'de egemen olan ve Buazizi'nin de üyesi olduğu Hamama aşiretinin etkin olduğu Menzel Buazine, El Mazuna, Argab, Bin Aun, Cilma, Sak El Cedid, Bir El Hafi ve Sabala'ya¹ sıçramış ve ardından da ülkenin kıyı şeridini ve nihayet 12 Ocak 2011'de başkent Tunus şehrini de içine almıştır. Aralık ve Ocak aylarındaki gösteriler, sivil toplum örgütlerinin ve sendikaların desteği sayesinde 2008 Gafsa veya 2010 Bin Guardene ayaklanmaları gibi sınırlı ölçekte kalmamış ve ülke geneline yayılmıştır. Öncelikle, protesto gösterilerinin bu kadar hızlı bir şekilde ülke çapına yayılmasında ve siyasal bir zemin kazanmasında Tunus Genel İşçi Sendikası'nın yerel şubeleri etkin bir rol oynamışlardır. Sidi Buzid'de başlayan gösteriler ilk aşamada ülkenin kuzeyine göre daha az kalkınmış güney ve iç kesimlerinde yayılmış ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı nedeniyle de ekonomik gerekçeler ve tepkiler ön plana çıkmıştır. Bu noktada, Tunus Genel İşçi Sendikası'na (UGTT) bağlı sendikalar (öğretmen sendikaları, sağlık görevlileri sendikaları, posta teşkilatı çalışanları sendikaları, baro çalışanları sendikaları, ticari sendikalar) öncü hareketleri desteklemiş ve gösterilerin politize olmasını sağlamışlardır.²

Ekonomik sloganların politik sloganlara dönüşmesinde ve Bin Ali iktidarını hedef almasında ve hatta bazı bölgelerde eylemlerin başlamasında meslek örgütlerinin oynadığı rol oldukça büyüktür.³

Öte yandan oldukça politik olan Aralık-Ocak Tunus Ayaklanmaları siyasi liderlikten yoksun bir şekilde gelişmiştir. Herhangi bir siyasi partinin süreçte etkili olduğunu söylemek zordur. Ancak Bin Ali döneminde yasal olmayan Tunus Komünist İşçi Partisi (TKİP)⁴, Tunus Demokratik ve Vatansaver İşçi Partisi⁵ ve Arap milliyetçisi hareketler eylemlerin başladığı ilk günden itibaren göstericilere aktif bir şekilde destek vermişlerdir. Diğer siyasi hareketler ise eylemlerin ülke geneline yayılma eğiliminin artmasıyla birlikte halk hareketlerine entegre olmaya çalışmıştır. Aralık ayının sonuna doğru Yenilenme Partisi (Tajdid) ve İlerici Demokratik Partisi (İDP) de gösterilere dahil olmuş ve basın organları olan El Tarık ve El Makif ile destek vermişlerdir.⁶ Nahda'ya yakın olduğu bilinen Hura ve İnsaf (Özgürlük ve Merhamet) Hareketi eylemlerin başladığı tarihten itibaren göstericileri desteklemiştir.⁷

Eylemlerin başkente sıçramasının ardından Tunus Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar'ın Bin Ali tarafından verilen emirlere itaat etmemesi ve silahlı eylemcilerin üzerine ateş açmayacağını Devlet Başkanı Bin Ali'ye bildirmesi eylemlerin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Bin Ali iktidarını ayakta tutan ekono-

mik düzenin son on yılda yozlaşması, iç ve dış politikadaki dengelerin kendi aleyhine dönmesi ve halk arasında taban bulan muhalefetin devlet kurumlarında da taraftar kazanması ve dış politik desteğini de yitirmesi iktidarının sonlanmasına neden olmuştur.⁸ Sonuç itibarı ile 14 Ocak 2011 tarihinde Zeynel Abidin Bin Ali dönemi, Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçması ile birlikte sona ermiş ve ülke köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir.

1.2. Geçici Hükümetler Dönemi

Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından geçici hükümetler dönemi başlamıştır. Bin Ali'nin ülkeden ayrıldığı 14 Ocak 2011'den seçim sonrası 20 Aralık 2011'de ilk hükümetin kurulmasına kadar geçen süre içinde üç adet geçici hükümet kurulmuştur. Geçici hükümetler döneminde meclis sözcüsü Fuad Mebuza, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuş ve Muhammed Gannuşi'ye⁹ hükümet kurma yetkisi vermiştir.¹⁰ Muhammed Gannuşi de rejim partisi Demokratik Anayasal Birlik Partisi üyeleri ile Bin Ali döneminde yasal olarak faaliyette bulunan muhalefet partilerinden oluşan bir geçici hükümet kurmuştur. Ancak ilk geçici hükümet, Bin Ali

döneminin siyasi isimlerini içermesi nedeniyle büyük bir muhalefet ile karşılaşmış ve rejimin devamı olarak nitelendirilmiştir. Bunun üzerine Muhammed Gannuşi ve diğer kabine üyeleri Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nden istifa ettiklerini açıklamışlardır.¹¹ Fakat bu karar da itirazları sona erdirememiş ve Muhammed Gannuşi liderliğindeki hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Ardından yeniden hükümet kurma yetkisi verilen Muhammed Gannuşi, sivil toplum örgütleri, muhalefet partileri ve gençlik liderlerinin yer aldığı ikinci geçici hükümeti kurmuş fakat Tunus sokaklarında güvenlik güçleri ile eylemciler arasında gerginlikler artınca Muhammed Gannuşi 21 Şubat 2011'de tekrar istifa etmek zorunda kalmıştır.¹² Bu sefer Muhammed Gannuşi'nin yerine Baci Said el Sebsi'ye hükümet kurma yetkisi verilmiştir.¹³ Sebsi'nin kurduğu hükümette eski iktidar partisi olan Demokratik Anayasal Birlik Partisi üyesi olan tüm isimler kabine dışında kalmıştır. Bu dönemde ülkede protesto gösterileri geçici hükümetlere yönelik hoşnutsuzluklardan dolayı devam etmiş ve eylemler sonunda eski iktidar partisi Demokratik Anayasal Birlik Partisi kapatılmış, tüm varlıklarına el konulmuş ve üyelerine 10 yıl süresince siyasi yasak getirilmiştir.¹⁴

GRAFİK 1- TUNUS'TA SİYASAL GELİŞMELER 2011

17 Aralık 2010

Sidi Buzid'de seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin tezgahına el konulmasının ve tartaklanmasının ardından kendini yakarak öldürdü.

12 Ocak 2011

Eylemler Başkent Tunus'a sıçradı.

14 Ocak 2011

Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a kaçtı.

Fuad Mebuza cumhurbaşkanı, Muhammed Gannuşi başbakan oldu.

15 Ocak 2011

Başbakan Muhammed Gannuşi tarafından birinci geçici hükümet kuruldu.

27 Ocak 2011

Birinci geçici hükümet istifa etti ve Başbakan Muhammed Gannuşi tarafından ikinci geçici hükümet kuruldu.

21 Şubat 2011

İkinci geçici hükümet istifa etti.

24 Haziran 2011

Afla siyasi tutuklular serbest bırakıldı.

23 Ekim 2011

Ulusal Kurucu Meclis için Tunus'un ilk demokratik seçimleri gerçekleştirildi.

20 Aralık 2011

Nahda Partisi, Cumhuriyetçi Kongre Partisi ve Ettakatol Partisi tarafından Başbakan Hamid Cebali liderliğinde Birinci Troyka Geçiş Hükümeti kuruldu.

Geçici hükümetler döneminde durmayan sokak eylemleri nedeniyle seçimlerin hemen gerçekleştirilmesi istenmiştir. Bu kapsamda seçimlerin kısa üsre içinde gerçekleştirilmesi için seçim yasası ve seçim komisyonu revize edilmiştir. Fakat 2011 Haziran ayının başında bağımsız Seçim Komisyonu yeni kurulan partilere zaman tanımak ve seçmen tespiti yapmak gerekçeleri ile seçimlerin 2011 Temmuz ayına ertelendiğini açıklamıştır.¹⁵ Ancak seçim hazırlıklarının tamamlanamaması nedeniyle seçimler ancak 23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirilebilmiştir. Bu arada geçici hükümetler tarafından Ulusal Kurucu Meclis'in göreve geleceği tarihe kadar faaliyet göstermesi için üç önemli hakikati araştırma komisyonu oluşturulmuştur. Bunlar, Siyasi Reform Komisyonu, Yakın Zamanda Yaşanan Olaylardaki Şiddet ve İfrat için Hakikati Araştırma Komisyonu ve Yolsuzluk için Haki-

kati Araştırma Komisyonu'dur. Siyasi Reform Komisyonu'nun ismi 18 Şubat'ta çıkarılan yasa ile Devrim Amaçları, Siyasi Reform ve Demokratik Dönüşüm Yüksek Komisyonu olarak değiştirilmiştir. Bu isim değişikliği ile birlikte özellikle devam eden oturma eylemlerinin ve sivil toplum örgütleri ve çeşitli siyasi hareketlerinin baskısı sonucu, komisyona partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve önemli siyasi isimlerin katılmasının yolu açılmıştır.¹⁶ Bu komisyon geçici yasaları yapmakla yükümlü tutulmuştur. Bu bağlamda, Devrim Amaçları, Siyasi Reform ve Demokratik Dönüşüm Yüksek Komisyonu tarafından hazırlanan yeni seçim yasası kabul edilmiştir.¹⁷ Yeni seçim yasasına göre kamu görevlileri, valiler ve hakimler görevlerinden istifa etmedikleri sürece ve eski iktidar partisi Demokratik Anayasal Birlik Partisi üyeleri hiçbir şekilde seçimlerde aday olamayacaklardır.

Ayrıca yeni düzenlemelerle kadın adaylar için kota uygulaması başlatılmıştır.¹⁸ 24 Haziran'da Tunus'ta, sansürler hafifletilmiş ve siyasi tutuklular afla serbest bırakılmıştır.¹⁹

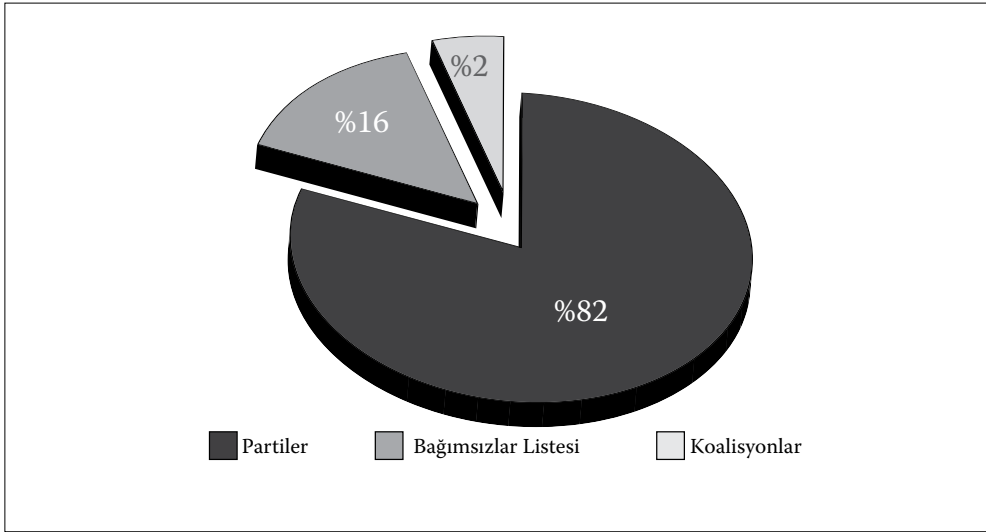
1.3. Geçiş Hükümetleri Dönemi

1.3.1. Troyka Hükümeti

23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen Tunus'un ilk özgür ve demokratik seçimlerinde Tunuslular bir yıl görev yapması öngörülen 218 üyeli

Ulusal Kurucu Meclis üyelerini seçmek için sandığa gitmiştir. Kurucu Meclisin temel sorumlulukları anayasa, seçim yasası ve basın yasası gibi temel yasama metinlerinin hazırlanması ve parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesiydi. Ancak geçiş hükümeti anayasa ve temel yasaları hazırlama görevlerini bu bir yıl içerisinde tamamlayamamış ve bu nedenle de seçimlerin 2014 yılı içerisinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. 23 Ekim 2011'de gerçekleştirilen seçim sonuçlarının parti, bağımsız listeler ve koalisyonlarına göre dağılımı şu şekildedir:

Grafik 2- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Parti, Bağımsız Listeler ve Koalisyonlarına göre Dağılımı

Partiler ve Dağılımı:²⁰

Tablo 1- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Partilere Göre Dağılımı

Parti Adı	Sandalye Sayısı	Oy Adedi	Oy Oranı
Nahda Partisi	89	1500649	54,3
Cumhuriyetçi Kongre Partisi (CPR)	29	341549	12,3
Ettakatol Partisi	20	248686	9
Demokratik İlerleme Partisi (PDP)	16	111067	4
Mubadara Partisi	5	97489	3,5
Afek Tunus	4	29336	1
PCOT	3	11891	0,4
Echaab Hareketi	2	13979	0,5
Sosyal Demokratlar Hareketi (MDS)	2	8230	0,3

Parti Adı	Sandalye Sayısı	Oy Adedi	Oy Oranı
Mağrip Liberal Partisi	1	6621	0,23
Eşitlik ve Adalet Partisi	1	6098	0,22
İlerici Mücadele Partisi	1	5860	0,21
Yeni Destur Partisi	1	5826	0,21
Demokratik Halk Partisi	1	5643	0,2
Kültürel Birlik Halk Partisi	1	5219	0,18
Özgür Vatansever Cephe	1	4456	0,16
Ulusal Demokratlar Hareketi	1	3599	0,13
Toplam	178	2406198	86,84

Bağımsız Listelerin Dağılımı²¹

Tablo 2- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Bağımsız Listelere Göre Dağılımı

Liste Adı	Sandalye Sayısı	Oy Adedi	Oy Oranı
Aridha Chaabia	26	252025	9,12
Bağımsızların Sesi	1	13432	0,48
Bağımsızlar	1	11980	0,43
Tunus Ulusal Cephesi	1	7421	0,26
Umut Listesi	1	6022	0,21
İnanç Listesi	1	5070	0,18
Sosyal Mücadele Listesi	1	4749	0,17
Eşitlik Listesi	1	4232	0,15
Şehitlere İnanç Listesi	1	2540	0,09
Toplam	34	307471	11,1

Koalisyon Listesi²²

Tablo 3- 23 Ekim 2011 Kurucu Meclis Seçim Sonuçlarının Koalisyon Listelerine Göre Dağılımı

Koalisyon Adı	Sandalye Sayısı	Oy Adedi	Oy Oranı
Modern Demokratik Bloğu (PDM)	5	49186	1,78
Toplam	5	49186	1,78

23 Ekim 2011 Seçimlerinden önce, Yenilenme Hareketi, Sol Sosyalist Partisi, Tunus Demokratik ve Vatansever İşçi Partisi, Yeşil Tunus Partisi, El Vefak El Cumhuriyet gibi 11 sol partiyi çatısı altında bir araya getiren Modern Demokratik Bloğu (PDM) başta olmak üzere bazı partiler Nahda ile koalisyonla gitmeyeceklerini seçim öncesi süreçte açıklamışlardır.²³ Bu tutumları seçim sonrası süreçte de devam etmiştir.

Seçimin galibi olan fakat tek başına hükümet kuracak yeter sayıya ulaşamayan Nahda Partisi, merkez sol parti olarak bilinen Cumhuriyetçi Kongre Partisi ve sol parti olan Ettakatol Partisi ile bir araya gelerek koalisyon hükümetini kurmuştur. Bu üç parti arasındaki işbirliğinin temelleri 2005 yılında oluşturulan 18 Ekim Hak ve Özgürlükler Koalisyonunda atılmıştır.²⁴ Aralık 2005 tarihinde birbirinden farklı ve hatta yer yer karşıt kamplarda bulunan çok sayıda siya-

si parti ve sivil toplum örgütü 18 Ekim Hak ve Özgürlükler Koalisyonu çatısı altında bir araya gelerek bir uzlaşya varmış ve ilkelerden ziyade bir “amaçlar bildirgesi” ile ortak hareket etmeye karar vermişlerdir.²⁵ 2003 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele Yasası kapsamında ülkedeki muhalif parti ve sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanları hızla daralmış ve rejim tarafından uygulanan baskı ve tutuklama dalgaları ülke geneline yayılmıştır. Bu gelişmeler üzerine hak ve özgürlükler üzerindeki baskıyı protesto etmek için Semir Dilou²⁶, Hamma Hammami²⁷, Ahmet Necip Şebbi²⁸, Ayaşi Hammami²⁹, Abdulrauf Ayedi³⁰, ve Lütfi Hacı³¹, Muhtar Yahya ve Muhammed Nuri 18 Ekim 2005 tarihinde açlık grevine başlamışlardır.³² Açlık grevi, Kasım 2005 Tunus’ta gerçekleşen Bilgi Toplumu Dünya Zirvesi’nde uluslararası basın dikkatini çekmiş ve medya tarafından dünya kamuoyuna duyurulmuştur. 18 Ekim açlık grevi daha sonra 18 Ekim Hak ve Özgürlükler Koalisyonu’na dönüşmüş ve çatısı altında pek çok farklı siyasi partiyi ve sivil toplum örgütünü bir araya getirmiştir. 2005 yılından itibaren muhalefetin hatırı sayılır bir kısmı aralarındaki anlaşmazlıkları ikinci plana iterek hak ve özgürlükler konusunu öncelik haline getirmeye ve bir platform çatısı altında birlikte hareket etmeye karar vermiştir.³³ Böylece 2005 Aralık ayında bu muhalif hareketler arasında görüşmeler başlamıştır. 2005 yılından itibaren gevşek bir platform çatısı altında da olsa İslamcı ve seküler-sol hareketler ve partiler ortak amaçlar çerçevesinde birlikte hareket etmeye başlamış ve ortak bir gündem oluşturmuşlardır. 2011 Seçimlerinin ardından kurulan Nahda-CPR-Ettakatol koalisyon hükümeti bu birlikteliğin en somut sonuçlarından biridir. 9 Ocak 2014 tarihine kadar Nahda Partisi, CPR ve Ettakatol partileri tarafından iki adet koalisyon hükümeti kurulmuş ve 9 Ocak’taki istifalarının ardından kabul edilen yol haritası kapsamında yönetim teknokrat hükümetine devredilmiştir.

İlk troyka hükümeti Hamid Cebali tarafından 20 Aralık 2011 tarihinde kurulmuştur. İlk geçiş hükümeti döneminde temel siyasi gündem demokratikleşme dinamiği etkisiyle şekillenmiştir. Bu dönemde Anayasa Yazım Komisyonu oluşturulmuştur ve anayasa yazım çalışmaları başlamıştır.³⁴ Fakat artan şiddet olayları ve suikastlar ile Selefi hareketlerin ülkedeki yükselişi

troyka hükümetine yönelik eleştirilerin hızla artmasına neden olmuştur. Ülkede Selefi çizgide, İslah Cephesi (Jabhat al-Islah) ve Hizbut-Tahrir gibi siyasi partiler ile Ensar al-Şeria³⁵ gibi radikal yapılanmalar bulunmaktadır. Küçük çaplı bir yapıya ve kısıtlı bir toplumsal tabana sahip olmalarına karşın, radikal talepleri sebebiyle Selefi gruplar ve partiler Nahda Partisi’ne birçok sorun yaratmaktadırlar. Nahda Partisi lideri Raşid Gannuşî, bu grupların radikalleşmesini engellemek amacıyla söz konusu grupları yasal siyasi bir çerçeveye dahil etmek için çok çaba ve zaman harcamıştır. Bu dönemdeki hükümet politikası olabildiğince çok siyasi grubu siyasi sisteme entegre etmeye çalışmak olmuştur. 2011 ve 2012 yıllarında Selefi gençlerle ve gruplarla bir araya gelerek ılımlı mesajlar vermeye çalışan Gannuşî, Selefilere defaatle siyasete aktif katılıma çağırmıştır. Gannuşî’nin Selefilere ile yaptığı görüşmelerde sarf ettiği sözler Tunus medyasında genişçe yer almış ve “gizli yol haritasına sahip olmakla” suçlanmıştır.³⁶ Bu eleştiriler üzerine Reuters’a mülakat veren Gannuşî, “Tunus’un geçmişinden ders alınması gerektiğinin” altını çizmiş ve parti olarak Selefilere “şeytanlaştırmanın” radikalleşmeye neden olacağını söylemiştir.³⁷ Ne var ki, Gannuşî’nin tüm bu çabaları hem partinin bazı kesimlerinden hem de muhalif grupların tamamından eleştiri almıştır. Artan şiddet olayları da troyka hükü-

metini zor durumda bırakmış ve siyasi krizlere neden olmuştur.

Bu zorlu siyasi ortam 2013 itibari ile ülkede gerçekleşen siyasi suikastlar nedeniyle siyasi krizin derinleşmesiyle ve eylemlerin başlamasıyla siyasi çıkmaza sürüklenmiştir. Hamid Cebali, muhalif lider Şükrü Belayid'in öldürülmesinin ardından patlak veren siyasi krizi sona erdirmek amacıyla 19 Şubat 2013'de istifa etmiş ve teknokrat hükümetinin kurulmasını tavsiye etmiştir. Bu önerisi cumhurbaşkanı Monşef Marzuki tarafından memnuniyetle karşılanırsa da kendi partisi Nahda önerisini reddetmiş ve ara çözüm olarak hem siyasilerden hem de teknokratlardan oluşan karma bir hükümet kurulmasına karar vermiştir. Hamid Cebali'nin liderliğindeki üçlü koalisyon hükümetinde İçişleri Bakanı olarak görev alan Ali Larayed, 22 Şubat 2013 bu karma hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 8 Mart 2013'de kurduğu kabine göreve başlamıştır.³⁸ İkinci Troyka Hükümeti Nahda, CPR ve Ettakatol Partilerinden ve teknokratlardan oluşmaktaydı. Bu hükümette muhalefetin itirazlarını ve eleştirilerini hafifletmek amacıyla İçişleri Bakanlığı gibi önemli bakanlıklar teknokratlara bırakılmıştı. Ne var ki, troyka hükümetindeki görev değişimi de siyasi krizi sonlandıramamış ve devamı gelen suikastlar ise yeni bir siyasi çalkantıya yol açmıştır.

Şükrü Belayid'in öldürülmesinin ardından Muhammed Brahmi'nin³⁹ de 25 Temmuz 2013'te suikast sonucu hayatını kaybetmesi⁴⁰ ülkede daha derin ikinci bir siyasi krizi tetiklemiştir. İkinci Troyka hükümeti bu krizi sonlandırmak için büyük çaba harcamış ve siyasi çıkmazı bir çözüme kavuşturmak üzere muhalefet ve iktidar partilerinin görüşmelerde bulunması için 6 Ağustos tarihinde parlamentoyu askıya aldı. Fakat muhalefetten 65 vekil boykot kararında ısrar etmiş, troyka hükümetini istifaya zorlamak amacıyla anayasa taslağını tamamlamak ve önümüzdeki seçimler için bir zaman çizelgesi hazırlamak görevlerini üstlenen parlamentoyu ve anayasa komisyonunu boykot etmeye başlamışlardı.⁴¹ Ancak bu boykota rağmen parlamento oturumları başlatılmıştı. Bir aydan fazla bir sürenin ardından, sadece siyasi partiler değil, Tunus Genel İşçi Sendikası (UGTT) gibi başlıca sivil toplum örgütlerinin de içinde bulunduğu bir-

çok müzakere girişimine rağmen taraflar bir uzlaşmaya varamamışlardır. Bunun üzerine troyka hükümeti kabinenin yeniden revize edilmesini gündeme getirmiş, fakat muhalefet hükümetin bir an önce istifa etmesini ve hiçbir partiye bağlı olmayan bir hükümetin kurulması yönündeki taleplerinde ısrar etmeye devam etmiştir.

UGTT'nin ve diğer sivil toplum örgütlerinin koordine ettiği uzlaşma görüşmeleri Ağustos sonunda tansiyonu düşürmeyi başarmıştır. 22 Ağustos 2013'de Gannuşi, UGTT ile yaptığı görüşmenin ardından siyasilere yer almadığı bir hükümetin kurulması teklifini prensipte kabul ettiklerini fakat muhalif ve iktidar ortaklarının bir araya gelerek yol haritasını müzakere etmeleri gerektiğini açıklamıştır.⁴² Ulusal diyalog görüşmelerinin ardından 20 Eylül'de Nahda Partisi, muhalefet ile yol haritasının prensiplerinde anlaştıklarını açıkladı.⁴³ Bu yol haritasına göre taraflar, seçim yasasının ve anayasanın en kısa süre içerisinde hazırlanıp referanduma götürülmesine, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri için seçim takviminin hazırlanmasına ve troyka hükümetinin istifa edip görevini tarafsız bir teknokrat hükümetine devretmesine karar verdiler.⁴⁴ Böylece anayasa, seçim yasası ve teknokrat hükümetin üyelerine ilişkin görüşmeler başlamış oldu. 16 Aralık 2013 tarihinde ikinci Troyka hükümetinde Sanayi Bakanı olarak görev yapan Mehdi Cuma'nın teknokrat hükümetini kurmakla görevlendirileceği ve yeni geçici Başbakan olacağı açıklanmıştır.⁴⁵ Tunus'ta Ulusal Kurucu Meclis, 27 Ocak 2014 tarihinde anayasa taslağını görüşerek onayladı. 216 vekilden 200'ünün evet oyunu alan yeni anayasa, böylece Tunus'ta 2014 yılı içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan genel seçimlerin de önünü açmış oldu.

1.3.2. Teknokrat Hükümeti

Ocak 2014'de Nahda-CPR- Ettakatol troykası, istifasını sunmuş ve 29 Ocak 2014'de başbakanlık görevi kendisine verilen Mehdi Cuma tarafından yeni hükümet kurulmuştur.⁴⁶ Başbakan Mehdi Cuma ve kabinesinin yeni kabine göreve gelinceye kadar uygulamayı planladıkları eylem planı üç ana - idari/siyasi, güvenlik ve seçimler- alanda gerçekleştirilecek reform ve hazırlıkları içermektedir.

GRAFİK 3- TUNUS'TA SİYASAL GELİŞMELER 2013-2014

6 Şubat 2013

Muhafif lider Şükrü Belayid siyasi bir suikastle öldürüldü.

19 Şubat 2013

Başbakan Hamid Cebali liderliğindeki Birinci Troyka Geçiş Hükümeti istifa etti.

22 Şubat 2013

Ali Larayed Başbakan olarak görevlendirildi ve hükümet kurma yetkisi verildi.

8 Mart 2013

Başbakan Ali Larayed liderliğinde yeni hükümet kuruldu.

25 Temmuz 2013

Muhafif lider Muhammed Brahmi siyasi bir suikastle öldürüldü.

28 Temmuz 2013

Muhafif partilerden vekiller Anayasa Yazım Komisyonunu boykot etme kararı aldı.

6 Ağustos 2013

Uzlaşma görüşmeleri için Tunus Ulusal Kurucu Meclis askıya alındı.

22 Ağustos 2013

Nahda Partisi lideri Raşid Gannuşu siyasilerin yer almadığı bir hükümetin kurulması teklifini prensipte kabul ettiklerini fakat muhafif ve iktidar ortaklarının bir araya gelerek yol haritasını müzakere etmeleri gerektiğini açıkladı.

20 Eylül 2013

Nahda Partisi, muhalefet ile yol haritasının prensiplerinde anlaşıklarını açıkladı.

16 Aralık 2013

Yol haritası açıklandı.

27 Ocak 2014

Ulusal Kurucu Meclis, anayasa taslağını görüşerek onayladı.

29 Ocak 2014

Başbakan olarak görevlendirilen Mehdi Cuma yeni teknokrat hükümetini kurdu.

Şubat 2014

Tunus Ulusal Kurucu Meclisi seçim yasası çalışmalarına başladı.

29 Nisan 2014

Seçim yasası çalışmalarını tamamlayarak yeni seçim yasasını onaylandı.

23 Haziran 2014

Tunus Ulusal Kurucu Meclisi seçim takviminde uzlaştı ve 23 Kasım 2014 cumhurbaşkanlığı seçiminin, 26 Ekim 2014'de de parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesine karar verdi.

Başbakan Mehdi Cuma ve kabinesinin en önemli sorumluluğu parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirilmesidir. Yol haritası kapsamında Nahda-CPR- Ettakatol troykasının Ocak 2014'e kadar anayasanın yanı sıra seçim yasasını ve seçim takvimini de hazırlaması gerekmektedir. Fakat görüşmelerin uzun sürmesi nedeniyle seçim yasası ve seçim takvimi çalışmaları teknokrat hükümeti dönemine ertelenmek zorunda kalmıştır. Şubat 2014'te Ulusal Kurucu Meclis, seçim yasası üzerinde çalışmaya başlamış⁴⁷; 29 Nisan 2014 tarihinde ise seçim yasası çalışmalarını tamamlayarak yeni seçim yasasını onaylamıştır.⁴⁸ 23 Haziran 2014 tarihinde ise Ulusal Kurucu Meclis seçim takvimi üzerinde uzlaşmaya varmış ve 23 Kasım 2014 cumhurbaşkanlığı seçiminin, 26 Ekim 2014'de de parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesine karar vermiştir.⁴⁹Mehdi Cuma ve kabinesi, seçim takviminin istikrarlı bir ortamda şaibeye yer bırakmayacak şekilde uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür.

Mehdi Cuma yaptığı açıklamalarda seçimlere kadar idari ve siyasi kadrolarda yeni atamalar ve tasfiyeler yapacağını sinyallerini vermiştir. Bu kapsamda teknokrat hükümeti, devlet şirketlerinin başında bulunan 40'a yakın üst düzey yöneticiyi değiştireceklerini açıklamıştır. Ayrıca gene idari ve siyasi yapının yeniden yapılandırılması amacıyla teknokrat hükümeti, valiliklerdeki genel sekreterlerin görev yerlerini

değiştirmeye başlamıştır.⁵⁰ Ayrıca Mehdi Cuma, Ali Larayed zamanında atanan pek çok kabine danışmanını da "tarafsızlık" ilkesini sağlama gerekçesiyle görevden almıştır.⁵¹ Teknokrat hükümetinin seçimlere kadar kadrolarda daha fazla değişiklik yapacağını tahmin etmek mümkün çünkü 2013 itibari ile çıkmaza sürüklenen siyasi krizde, muhalif partiler ve sivil toplum örgütleri Nahda'yı partizan atamalar yapmakla ve kadrolaşmakla suçlamaktaydılar. O nedenle Mehdi Cuma üzerinde troyka hükümeti döneminde yapılan atamaların kontrol edilmesi ve yeniden düzenlemesine yönelik ciddi bir baskı bulunuyor. UGTT başta olmak üzere önemli sivil toplum örgütleriyle Afek Tunus başta olmak üzere seküler muhalif partiler bu konudaki taleplerini defaatle gündeme getirmekteler.⁵²

Son olarak, Mehdi Cuma ve kabinesi seçimlere kadar ülkede istikrarı sağlamak ve seçimleri güvenli bir ortamda yapmakla yükümlü olduğu için 2011 sonrası dönemde artan güvenlik sorunlarına hızlı ve pratik çözümler sunmaya çalışmaktadır. Teknokrat hükümeti bir yandan hem İçişleri Bakanlığına bağlı kolluk kuvvetleri hem de ordu ile operasyonlar düzenlemekte diğer yandan da "terörle mücadele" için bağımsız ve ayrı bir birim kurmaya çalışmaktadır. Nitekim Mehdi Cuma Mayıs 2014 tarihinde yaptığı açıklamada terörle mücadele için ayrı bir kurum için çalışmaya başlayacaklarını belirtmiştir.⁵³

II. ARAP BAHARININ ÜÇÜNCÜ YILINDA TÜRKİYE-TUNUS İLİŞKİLERİ

2.1. Demokratikleşme Ve Siyasi Süreçte Türkiye'nin Rolü

Türkiye ve Tunus arasındaki ikili ilişkiler 1956-2000 tarihleri arasında oldukça sınırlı kalmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler 17 Nisan 1958'de imzalanan Ticaret Antlaşması ile başlamıştır. Bu tarihler arasında iki ülke arasında 8 adet işbirliği anlaşması imzalanmıştır.⁵⁴ Öte yandan, 2000 sonrası dönemde ilişkiler hızla gelişmiştir. Türkiye-Tunus ilişkileri Arap Baharının ardından Tunus'un derin ve köklü bir dönüşüm sürecine girmesiyle birlikte daha da yoğunlaşmıştır. 2011 sonrası dönemde iki ülke arasında devlet organları ve sivil toplum kuruluşları sık sık bir araya gelmiş, işbirliği için pek çok anlaşma ve protokol ile toplantı, çalıştay ve etkinlik düzenlenmiştir. Türkiye yeni dönemde Tunus'a tecrübelerini aktarmak istediğini açıklarken, Tunus da Türkiye deneyimlerinden faydalanmak istediğini dile getirmiştir.

2011 sonrası dönemde Türkiye-Tunus arasındaki karşılıklı diplomatik ziyaretler hız kazanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi dönem başkanı sıfatıyla Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Thorbjorn Jagland ile birlikte 21 Şubat 2011 tarihinde Tunus'u ziyaret etmiş ve Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde Tunus'a destek vereceğini açıklamıştır.⁵⁵ Tunus'taki siyasal dönüşüme katkı sağlamak amacı ile düzenlenen bu ziyarette Dışişleri Bakanı Davutoğlu, bu geçiş sürecinin Avrupa Konseyi değerlerinin de öngördüğü şeffaflıkta, açıklıkta gerçekleşmesi için Avrupa

Konseyi ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti olarak neler yapabileceğine dair görüşmeler yapmıştır.

Türkiye Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığını yürüttüğü dönemde Tunus'un, Avrupa Konseyi bünyesinde Avrupa'yı çevreleyen ancak konsey üyesi olmayan ülkeler için düşünülen "Demokrasi İçin Ortaklık Projesi"ne dahil edilmesini savunmuştur.⁵⁶ 21 Şubat 2011 tarihinde yapılan görüşmelerde, Venedik Komisyonu aracılığı ile Tunus'un hazırlanması planlanan yeni anayasasına olumlu bir katkı sağlanması için görüşmelerin yapılması amaçlanmıştır. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) başkanı Mevlüt Çavuşoğlu, 10-12 Ocak tarihleri arasında bu yöndeki projeyi Tunus resmi makamlarıyla görüşmek amacıyla resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁵⁷ Bu ziyareti sırasında; Başbakan Muhammed Gannuş, Danışmanlar Meclisi Başkanı Abdullah Halil, Temsilciler Meclisi Başkanı Fuad Mebuza, Dışişleri Bakanı Kamil Morjane ve diğer yetkililerle temaslarda bulunmuştur.⁵⁸ Ziyareti sırasında yaptığı açıklamalarda AB'nin oynayacağı olumlu rollerin altını çizen Çavuşoğlu, Tunus ile AB arasında yapılacak işbirliğinde insan hakları ve demokratikleşme ekseninin ön plana çıkacağını ifade etmiştir. İşkence ve kötü muameleyle mücadele, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla mücadele komiteleri, Venedik Komisyonu gibi önemli kurumları bünyesinde bulunduran Avrupa Konseyi, Bin Ali sonrası Tunus'ta demokratik bir sistemin kurulması için yapıcı rol oynayabilecek bir kurumdur. Nitekim Tunus 19 Kasım'da Avrupa Birliği ile "imtiyazlı ortaklık" anlaşmasını imzalamıştır.⁵⁹ AB, Tunus'ta devam eden geçiş

dönemine önemli katkılarda bulunmaktadır ve Türkiye bu desteğin sağlanmasında yapıcı bir rol oynamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin oynadığı aktif rol, Tunus-Türkiye ilişkilerinde yapıcı olduğu gibi Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirebilme imkânı da sunmuştur.

14-16 Eylül 2011 tarihleri arasında ise Başbakan Erdoğan, Kuzey Afrika turu kapsamında Tunus'u ziyaret etmiş ve ziyareti sırasında iki ülke arasındaki yakınlığı şöyle ifade etmiştir: "Tunus ile Türkiye veya Tunuslu ile Türk adeta iç içedir. Çünkü aramızda kan bağı vardır. Öyle ki bizim Kastamonu ilimizde Tunuslular köyü var. Bunun oluşmasının en önemli sebebi, aramızdaki bağların gücünden geliyor. Aramızda şu an 1 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi var".⁶⁰ Tunus'a gerçekleştirdiği bu ziyaret sırasında "Türkiye ile Tunus arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁶¹ Başbakan Erdoğan, Tunus Cumhurbaşkanı Fuad Mebuza, Başbakan Baci Said el Sebsi ve önde gelen siyasi parti liderleri ile görüşmüştür. 23 Ekim 2011 seçimlerinin hemen öncesinde gerçekleşen bu ziyaret sırasında Başbakan Erdoğan, "Devrimler kanla olmasın, insanlar öldürülerek olmasın. Devrimler, düşüncelerin, fikirlerin ideallerin

sandıktan yansıması suretiyle milletlerin iradesiyle gerçekleşsin" sözleriyle Tunuslulara sokak siyaseti yerine seçimlere yönelmesine yönelik çağrıda bulunmuştur.⁶²Yaptığı açıklamalarında Tunuslulara "Şimdi bütün arzumuz, 23 Ekim'de sandığa gidecek olan Tunuslu kardeşlerimizin oluşturacağı kurucu meclisle birlikte gerçek bir demokrasiye geçiş dönemi olur." diye seslenerek, oy kullanmaya çağırıştır.⁶³

Dönemin Tunus Dışişleri Bakanı Refik Abdüsselam ilk yurt dışı gezisini 10-11 Ocak 2012 tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirmiştir.⁶⁴Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun davetlisi olarak yaptığı bu resmi ziyarette, Tunus Dışişleri Bakanı Abdüsselam ve beraberindeki heyet Türkiye'de önemli temaslar gerçekleştirmiş, bu kapsamda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Büyük Millet Meclisi Başkanı Cemil Çiçek ile görüşmüştür. 12 Ocak'ta ise SETA tarafından düzenlenen Arap Baharı panelinde Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Tunus Dışişleri Bakanı Abdüsselam konuşma yapmışlardır.⁶⁵ Konuşmasında Abdüsselam "Türkiye ile uzun bir geçmiş, derin ve uzun bir geleneği paylaşıyoruz. Hepinizin bildiği gibi 16. yüzyıldan beri tıpkı Türkiye'nin Tunus ve genel

anlamda Kuzey Afrika'yla iç içe olması gibi Tunus da Türkiye'ye bağlıdır." sözleriyle Türkiye ile Tunus arasındaki ilişkilerin köklerine vurgu yapmıştır. Konuşmasının devamında Tunus'un değil tüm bölge ülkelerinin 1980'lerden beri bir değişme potansiyeli taşıdığını ve halklarının da bu değişime o tarihlerden itibaren hazır olduğunu belirten Abdusselam, bölge içi bağlantıların güçlü olduğunu, bu nedenle Tunus'un başarısı ve başarısızlığının bölgeye doğrudan etki edeceğini, bu süreçte Türkiye'nin rolünün önemli olduğu ve Türkiye deneyiminden öğrenmeye devam edeceklerini belirtmiştir.⁶⁶

Tunus Dışişleri Bakanı Abdusselam'dan sonra sözü alan Dışişleri Bakanı Davutoğlu konuşmasına, bakanın sadece Tunus'u değil aynı zamanda "Tunus'un mücadelesini, taleplerini ve onurunu" temsil ettiği söyleyerek başlamıştır. "İbni Haldun ve Hayrettin Paşa'nın torunları olan Tunuslular köklü tarihlerinden aldıkları bir geleneğe sahiptir" diyen Davutoğlu, Tunus'un sadece kültürel veya siyasi anlamda eşsiz olmadığına, bunun yanı sıra moderniteyi İslami değerlerle bir araya getirmesinin de çok önemli olduğuna işaret etmiştir.

Öte yandan Davutoğlu Tunus'un jeostratejik konumuna da değinmiştir. Bir Akdeniz, Afrika ve Arap ülkesi olan Tunus, Türkiye gibi çok kimlikli bir ülke olduğunu söyleyen Davutoğlu, her iki ülke arasında bu bağlamda pek çok benzerliğin bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Tunus'un başarısında ülkenin sahip olduğu eğitim düzeyinin de etkisine değinerek ülkedeki temel motivasyonun "onur" olduğuna işaret etmiştir. Davutoğlu, Tunus'taki sürecin bölge açısından önemli bir model sunacağını belirtmiştir.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu konuşmasında Tunus'un Türkiye açısından önemine de yer vermiştir. Bu önemin iki boyutu olduğunu söyleyen bakan, ilk boyutu "değerler" olarak tanımlamıştır. Türkiye ve Tunus'un aynı değerleri paylaştığını belirterek hukukun üstünlüğü, şeffaflık, onur ve aktif dış politikalar gibi evrensel değerlerin altını çizen Davutoğlu, ikinci boyutu da stratejik boyut olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Davutoğlu, Tunus'un Afrika, Ortadoğu ve Arap Dünyası'nda önemli bir stratejik aktör olduğunu vurgulayarak, Türkiye ve Tunus ara-

sındaki ortaklığın bölgedeki pek çok sorunun çözümünde önemli bir katkı sunacağını belirtmiştir. Davutoğlu konuşmasına, önümüzdeki yıllarda Tunus modelinden bahsedeceğimizi belirten sözleri ile son vermiştir.⁶⁷

7-9 Mart 2012'de ise Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de ilk konuk Cumhurbaşkanı olarak Tunus'u ziyaret etmiş ve Tunus Ulusal Kurucu Meclisi'nde bir konuşma yapmıştır. Cumhurbaşkanı Gül, ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Marzuki ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında kendisine Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay ve Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz eşlik etmişlerdir. Ayrıca ziyaret kapsamında heyetler arası görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Gül ve Cumhurbaşkanı Marzuki ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Ortak basın toplantısında Cumhurbaşkanı Gül siyasi ve ekonomik başarının, demokratik dönüşüm sürecinin başarısında merkezi bir öneme sahip olduğunu, bir alandaki başarısızlığın diğer alanı da doğrudan etkileme potansiyeline sahip olduğunu, "ekonomik başarısızlık söz konusu olursa, o siyasi olarak karşımıza çıkar" sözleriyle ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Gül ziyareti sırasında defaatle Tunus'ta o dönemde devam eden anayasa yazma sürecine dair gözlem ve beklentilerinin olumlu yönde olduğu belirtmiş ve Tunus'a yönelik Türkiye'nin desteğinin devam edeceğini açıklamıştır. Bu ziyaret sırasında "Bilimsel ve Teknoloji İşbirliği Uygulama, İki Ülke Arasında Ulaştırma İle Uzak Pazarlardaki Turistlerin Tunus'a Çekilmesi" konularında 3 adet protokol imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Gül'ün ziyaretinin sona ermesinin ardından Tunus geçici hükümetinin Başbakanı Cibali ile Tunus İçişleri Bakanı Ali Arayız, ziyarete ilişkin memnuniyetlerini ifade etmiş ve ilişkilerin gelişeceğine yönelik mesajlarını yinelemişlerdir.

Tunus Başbakanı Cibali 24-25 Aralık 2012 tarihlerinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ve TBMM Başkanı Cemil Çiçek ile görüşmüştür. Cibali, Cumhurbaşkanı ile görüşme yapmış ve bu görüşmesinde Türkiye'nin tüm Arap dünyasındaki demokratikleşme sürecinde tarihi bir rol oynadığını ve bu rolün ve desteğin Tunus halkının geleceğe

yönelik ümitlerinin daha da yeşermesini sağladığını ifade etmiştir.⁶⁸Başbakan Cibali'ye bu ziyareti sırasında Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Rıza Saidi, Dışişleri Bakanı Abdusselam ve Yatırım ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Riyad Tayyib eşlik etmiştir.⁶⁹Bu ziyaret sırasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulmasını öngören Ortak Siyasi Bildiri imzalanmıştır.

Tunus Cumhurbaşkanı Monşef Marzuki de Cumhurbaşkanı Gül'ün davetlisi olarak 28-30 Mayıs 2013 tarihinde ülkemize resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁷⁰ Ziyareti sırasında Marzuki'ye bakanlardan ve işadamlarından oluşan geniş bir heyet eşlik etmiştir. Marzuki'nin Türkiye ziyareti devrim sonrası dönemde Tunus'un Türkiye'ye cumhurbaşkanlığı seviyesinde yaptığı ilk diplomatik ziyarettir. Marzuki ziyareti sırasında gerçekleştirdiği konuşmalarında, Türkiye deneyiminin Tunus'a yol gösterdiğini ve Türkiye-Tunus ilişkilerinin derin ve güçlü olduğunu ifade etmiştir. Özellikle TBMM'de yaptığı konuşmasında Türkiye'nin devrim sonrasında Tunus'a verdiği desteğin demokratikleşme sürecinin selametine büyük bir katkı yaptığını ve Tunusluların bu desteği memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir.⁷¹ Ancak Tunus'un geçiş sürecini henüz tamamlamadığı-

nı, sürecin uzamasının demokratikleşmeyi tehlikeye atacağını ve bu nedenle de ülkesinde iki sene önce yaşanan devrimin sıkıntılarını aşmak için Türkiye'nin desteğinin artarak devam etmesine ihtiyaç duyduklarını belirtmesi TBMM'deki konuşmasının ana hatlarını oluşturmaktadır.⁷² Cumhurbaşkanı Marzuki, "Türkiye hem güç hem de siyasi iradeye sahip. Bölgesel rol oynayarak bunun üstesinden gelebilir. Biz, Türk kardeşlerimizden bu konuda duyarlı olmalarını ve bize siyasi çıkış konusunda yardımcı olmalarını istiyoruz" sözleriyle Türkiye'ye attikleri "kilit rolün" altını çizmiştir.⁷³

Başbakan Erdoğan 5-6 Haziran 2013 tarihlerinde Tunus'a ziyaret gerçekleştirmiştir.⁷⁴ Ziyareti sırasında Tunus Başbakanı Ali Larayed, Tunus Cumhurbaşkanı Monşef Marzuki, Tunus Ulusal Kurucu Meclis Başkanı Bin Cafer, Tarım Bakanı, Eğitim Bakanı ve İçişleri Bakanı ile görüşmüştür. Başbakan Erdoğan ziyareti sırasında Türkiye-Tunus Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Toplantısı'na katılmıştır.⁷⁵ Ayrıca Türkiye-Tunus İş Forumuna da katılan Erdoğan, Türkiye'nin Tunus Büyükelçiliğini ziyaret etmiş ve büyükelçilik ziyaretinde Tunus'taki koalisyon hükümetinin büyük ortağı Nahda Hareketi Partisi lideri Raşid Gannuşi ile görüşmüştür. Erdoğan'ın Tunus ziyareti sırasında Türkiye-Tu-

nus YDSK Birinci Toplantısı düzenlenmiş, çeşitli alanlarda 21 anlaşma ve eylem planı imzalanmıştır. Bunların yanı sıra Türkiye Belediyeler Birliği ile Tunus Kentler Birliği arasında işbirliği anlaşması ile İstanbul, Kahramanmaraş, Keçiören, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Meram, Burdur, Odunpazarı, Samsun, Sakarya, Canik, Selçuklu, Sincan, Şanlıurfa ve Trabzon Büyükşehir Belediyelerini, Tunus'tan başkent Tunus Belediyesi'nin de dahil olduğu 27 belediye ile "kardeş şehir protokolü" imzalanmıştır.

Tunus'ta yeni anayasanın kabul edilmesi üzerine 7 Şubat 2014 tarihinde Tunus Ulusal Meclisi'nde olağanüstü oturum çerçevesinde "Anayasa Günü" töreni düzenlenmiş ve bu törene Türkiye'yi temsilen TBMM Başkanı Cemil Çiçek katılmıştır.⁷⁶ Dışişleri Bakanı Davutoğlu da son olarak 11 Şubat 2014 tarihinde Tunus'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁷⁷ Davutoğlu'nun ziyareti, Tunus'ta yeni anayasanın kabulü sonrası yapılan ilk bakanlar düzeyinde ziyaret olması nedeniyle önem ihtiva etmektedir. Davutoğlu, Ulusal Kurucu Meclis Başkanı Mustafa Bin Cafer, yeni başbakan Mehdi Cuma ve Cumhurbaşkanı Monşef Marzuki ile görüşmüştür.⁷⁸ Ayrıca Nahda Hareketi Partisi lideri Raşid Gannuşî ile de bir araya gelmiştir.⁷⁹

2.2. Gelişen Ekonomik İlişkiler

Tunus'ta ekonomik gelişme demokratikleşme sürecinin sağlıklı ve başarılı bir şekilde devam etmesi için önemli bir koşul olmaya devam etmektedir. Bin Ali döneminde Tunus'un ekonomik performansı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki diğer ülkeler ile kıyaslandığında bir "başarı örneği" olarak gösterilmektedir. 1969'dan sonra liberal ekonomik politikalar uygulamaya başlayan rejim, hem ülkenin ihracatını ve turizm gelirlerini arttırmış, hem de doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekebilmiştir. Ancak bu ekonomik başarılarla rağmen, ülkede gelir dağılımındaki adaletsizlik, bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farkının fazla olması, sektörel gerilik ve yüksek işsizlik oranları 2010-2011 halk ayaklanmalarının ortaya çıkışında ve ülkeye yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Aralık-Ocak eylemleri ve sonrasında geçici hükümete karşı devam eden eylemler ülkenin

ekonomik durumunu kötü yönde etkilemiştir. Yabancı yatırımcının istikrarsızlık nedeniyle ülkeden kaçması, turizm gelirlerinin de benzer nedenle kaybedilmesi ve grevler nedeniyle üretimin durması ekonomik sorunların derinleşmesine neden olmuş ve siyasi krizlerin de etkisiyle ekonomik sorunlar kritik bir eşiğe sürüklenmiştir. Bu durum ülkenin az gelişmiş ve daha fakir olan güney ve orta bölgelerinde 2011 öncesi mevcut hoşnutsuzluğu artmıştır. Ancak 2011 sonrası süreçte Tunus ekonomisi beklentileri aşarak hızlı bir toparlanma sürecine girmiş ve 2012 yılında göreceli bir iyileşme dönemi yaşamıştır. Fakat artan siyasi ve sosyal istikrarsızlık nedeniyle bu ekonomik toparlanma kısa sürmüş ve 2013 yılında ekonomik büyüme yavaşlamaya başlamıştır.

GSYİH'nın 2011 yılındaki %1,9'luk oranı, 2012'de beklentilerin üzerinde yükselerek % 3,6 oranına ulaşmıştır. 2013 yılında ise bu oran, imalatın ve tarımsal üretimin duraklaması ile petrol ve gaz sektörlerindeki mevcut gelişmeler nedeniyle % 2,6'ya gerilemiştir. İşsizlik oranı 2012 yılındaki % 16,7'den 2013 yılı sonunda % 15,3'e gerilemiş, ancak 2011 öncesindeki % 13 oranı yeniden yakalanamamıştır. 2011 sonrası iktidara gelen geçici hükümetler ile geçiş hükümetleri ekonomiyi ve istihdamı desteklemek için 2013 yılına kadar genişleyici maliye ve para politikaları izlemişlerdir. Bu politikalar neticesinde tüketici fiyat enflasyonu 2013 yılında % 6,3 iken, 2014 başında % 5,5'e kadar gerilemiştir. Öte yandan ülkedeki geçiş süreci Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) da etkilemiştir. 2011 yılında DYY oranları hızlı bir düşüşe uğramış ancak 2012 yılında önemli bir toparlanma görülmüştür. Bu toparlanma neticesinde DYY 1,7 milyar doları yakalanmıştır. Fakat 2013 yılı içerisinde yaşanan siyasi krizler ve istikrarsızlık, protesto gösterileri ile artan şiddet olayları DYY oranlarını olumsuz etkilemiş ve 1 milyar dolar civarına düşmesine neden olmuştur. 2014 başında siyasi krizin uzlaşa ile çözülmesi, anayasanın kabulü ve seçim takviminin oluşturulması için çalışmaların başlaması ekonomide güveni artırmış ve hızlı bir toparlanma sürecine girilmiştir.

2010 yılı sonunda başlayan eylemler ve Bin Ali'nin ülkeden kaçması sonrası dönemde geçici hükümetin istikrarı sağlamakta zorlanması ülke

ekonomisini durma noktasına getirmiştir. ABD Başkanı Obama'nın tarihi Arap Baharı konuşmasında da ana başlık olarak yer alan Tunus ve Mısır ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve desteklenmesi hala gündem maddesi olarak tartışılmaktadır. 10 Eylül'de gerçekleşen ve "Arap Baharını" yaşayan ülkelerin geçiş sürecine yardımcı olmak için G-8 ülkeleri tarafından oluşturulan "Deauville Ortaklığı" sürecinin ilk toplantısında Mısır, Tunus, Fas ve Ürdün'e 2013 yılına kadar 38 milyar dolar yardım yapılması konusunda görüş birliğine varıldığı açıklanmıştır. ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından bölge ekonomisinin yeniden şekillendirilmesine yönelik çabalar mevcuttur. Türkiye'nin aktif dış politikası göz önünde bulundurulduğunda bu sürecin dışında kalması beklenemez. Türkiye, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in de G-8 toplantısında yer alması bu bağlamda not edilmelidir. Ancak ABD ve

Avrupa'dan verilmesi beklenen kredi ve hibelere yönelik prosedürün uzun olması ve şartların bu ülkeler tarafından sıcak karşılanmaması, Türkiye başta olmak üzere bölge ülkeleri açısından bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Libya'ya yaptığı nakdi yardım ve yardımın hızı, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in Mısır, Ürdün ve Bahreyn gibi ülkelerin üstlendiği hibe ve kredi programları bu bağlamda çarpıcı örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılı ile başlayan değişim rüzgârları Kuzey Afrika ülkelerinde, bölgesel aktörlere daha aktif bir alan yaratmıştır.

Esasen Türkiye-Tunus ekonomik ilişkileri son yıllarda ivme kazanmış, 2000-2008 yılları arasında ikili ilişkiler hızla gelişmiş ve Türkiye ve Tunus arasında ticaret, ulaşım, sanayi ve madencilik alanlarını kapsayan 11 antlaşma imzalanmıştır.⁸⁰

Tablo 4- 1981-2011 Türkiye Tunus Arasında İmzalan Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma/Protokol	İmza Tarihi
Turizm İşbirliği Anlaşması	28.09.1981
Sivil Havacılık Anlaşması	07.05.1982
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	02.10.1986
Hükümetlerarası Daimi Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma	23.05.1989
Deniz Taşımacılığı Anlaşması	23.05.1989
Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması	23.05.1989
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	29.05.1991
Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	15.07.1992
Tarım İşbirliği Komitesi Kurulmasına ve Görevlerine İlişkin Protokol	14.01.1993
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	29.04.1994
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	24.06.2000
Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	22.03.2001
III. Dönem Tarım İşbirliği Toplantısı Tutanağı	27.01.2001
9. Dönem KEK Protokolü	07.02.2002
VI. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Tutanağı	07.10.2003
Türkiye-Tunus Serbest Ticaret Anlaşması	25.11.2004
Sanayi İşbirliği Anlaşması	29.03.2005
10. Dönem KEK Protokolü	09.02.2005
Madencilik ve Jeoloji Alanlarında İşbirliği Anlaşması	01.02.2006
Ulaştırma Alanında Mutabakat Muhtırası	09.06.2008
Gümrük İşbirliği Anlaşması	02.12.2010
Türkiye-Tunus Dostluk ve İşbirliği Anlaşması	15.09.2011

*Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı.

Anlaşma sayısı 2010 yılında ise 32'ye ulaşmıştır.⁸¹İki ülke arasındaki ticaret hacmi 25 Kasım 2004 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'yla artmaya başlamıştır.⁸²Bu anlaşmayla Türkiye ve Tunus arasındaki "ekonomik ve teknik işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi, tarım da dahil olmak üzere mal ticaretindeki kısıtlamaların tedricen kaldırılması, uygun rekabet koşullarının yaratılması, karşılıklı yatırımların teşvik edilmesi" ve iki ülke arasında dokuz yıllık bir geçiş döneminin sonunda serbest ticaret alanı tesis edilmesi amaçlanmaktadır.⁸³Anlaşmanın imzalanmasını takiben, 2013 itibari ile Türkiye ile Tunus arasında dış ticaret hacmi 1.182 milyon dolara ulaşmıştır. Tunus, Afrika ülkeleri içinde Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı 6. ülke haline gelmiştir.⁸⁴ DEİK'in verilerine göre Tunus'ta faaliyet gösteren 17 Türk firmasının toplam yatırımları 210 milyon dolara ulaşmıştır.

2007 yılında Tunus Uluslararası Enfidha Havalimanı'nın inşası ve 40 yıl boyunca işletilmesi ile Monastir Habib Bourguiba Havalimanı'nın 40 yıl boyunca işletilmesi ihale-

sini kazanan TAV Holding'le Tunus arasında 500 milyon doları aşan üstlenme sözleşmesi imzalanmıştır. Enfidha Havalimanından uçuşlar 2009 yılı sonunda başlamıştır. Monastir Habib Bourguiba Havalimanı'nı ise Ocak 2008'den itibaren TAV tarafından işletilmektedir.⁸⁵ Böylece, TAV Tunus'ta havaalanı işleten ilk özel şirket olmuştur. Enfidha Havalimanı ve Monastir Habib Bourguiba Havalimanı, ülkenin temel havalimanı ve hava taşımacılığının kavşağı haline gelerek her geçen gün yolcu kapasitesini arttırmakta ve işsizlik sorununun derinleştiği ülkede Tunuslulara istihdam sağlamaktadır. Ayrıca, Ekon Endüstri İnşaat ve Ticaret A.Ş. 2010 yılında Djebel Ressa'da çimento fabrikası kurulumu için, Çebi 61 İnşaat firması Sfax'da iş merkezi inşasını, Artı Yapı North Africa Construction S.A. Tunuslu bir ortak ile Bizerte'de Marine Bizerte Company için 288 adet konut inşasını ve STFA firması Rades-La Goulette Köprüsünün inşaatında köprü kazıklarının çakılmasını üstlenmiştir.⁸⁶ 2011 sonrası dönemde bahsi geçen örneklerde görüldüğü üzere Türk yatırımları Tunus ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye-Tunus dış ticaret verileri aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 5- 2009-2013 Türkiye-Tunus Dış Ticareti

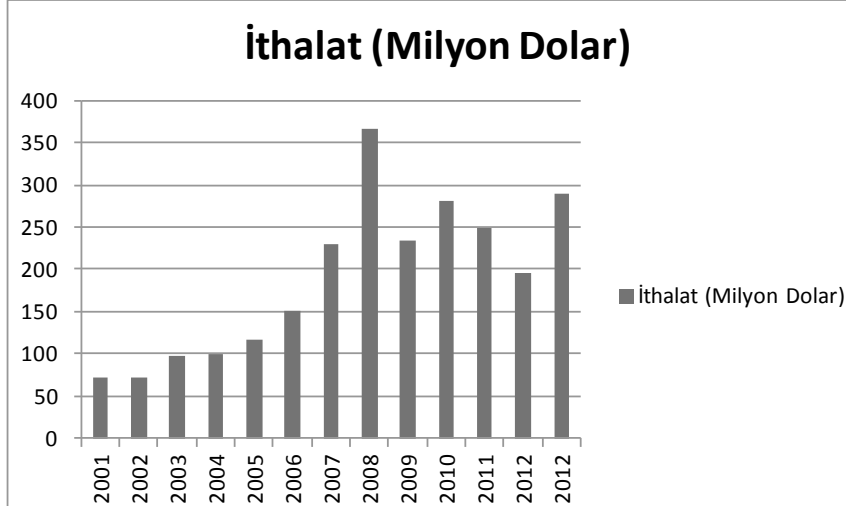
TÜRKİYE-TUNUS DIŞ TİCARETİ (Milyon Dolar)						
	Dış Ticaret Hacmi	İhr/İth	İhracatımızdaki Payı	İthalatımızdaki Payı	İthalatımızdaki Payımız	İhracatımızdaki Payımız
2009	881	%275	%0,63	%0,17	%3,37	%1,63
2010	994	%254	%0,63	%0,15	%3,21	%1,71
2011	1.052	%321	%0,59	%0,10	%3,25	%1,40
2012	992	%407	%0,52	%0,08	%3,26	%1,15
2013	1.182	%309	%0,59	%0,11	%3,67	%1,70

*Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. Tunus Büyükelçiliği, <http://tunus.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121683>

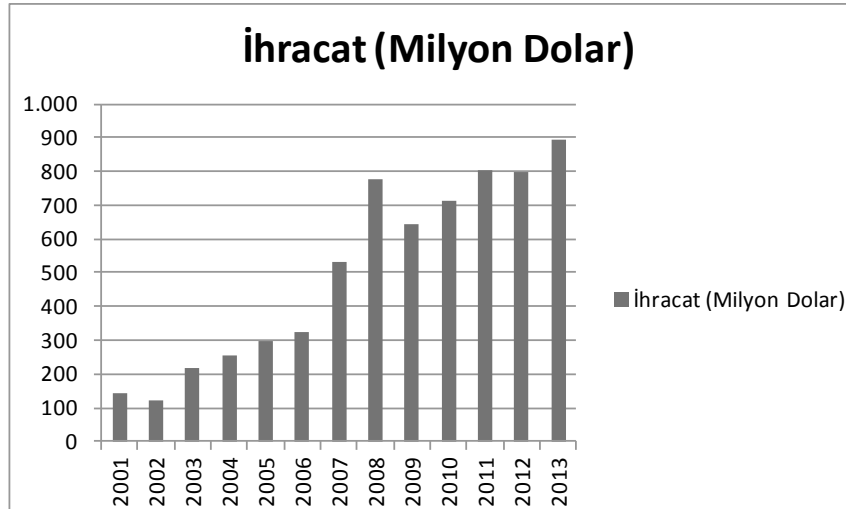
2011 sonrası dönemde ise Türkiye-Tunus arasındaki ekonomik ilişkiler ivme kazanmış, bir yandan yatırımlar ve ticaret hacmi artarken diğer yandan ekonomik anlaşma sayısı da hızla yükselmiştir. Böylece Tunus ekonomisinde 2011

sonrası süreçte Türkiye önemli bir rol oynamıştır. 2001 tarihinden sonra Türkiye'nin Tunus ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat verileri aşağıdaki tablodan görülebilir:

Tablo 6- 2001-2013 Türkiye-Tunus İhracat Verileri

Tablo 7- 2001-2012 Türkiye-Tunus İthalat Verileri

2012 yılında Türkiye, Tunuslu iş adamlarına 500 milyon dolarlık kredi verilmesini kararlaştırmıştır.⁸⁷Türk Eximbank tarafından Tunus'a açılacak 200 milyon ABD Doları tutarındaki krediye ilişkin Genel Çerçeve Anlaşması 16.11.2012 tarihinde imzalanmış ve 15.08.2013 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir.⁸⁸ Ayrıca TİKA Tunus'un ekonomik sorunlar yaşayan az gelişmiş iç bölgelerindeki kalkınma projelerini finanse etmekle görevlendirilmiştir.⁸⁹Mart 2012'de ise TİKA'ya bağlı Tunus Program Koordinasyon Ofisi faaliyete geçmiştir. 11 Ekim 2012 tarihin-

de "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Tunus Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Teknik İşbirliği ve Kalkınma Anlaşması" imzalanmıştır.⁹⁰ 2012 yılından itibaren TİKA, Tunus'ta sosyal, kültürel ve eğitsel altyapıların desteklenmesi, üretim sektörlerini geliştirmeye yönelik teknik donanım desteği ve kapasite artırım projeleri, emniyet, turizm, sağlık ve tarım alanları başta olmak üzere mesleki eğitim ve teknik işbirliği programları olmak üzere pek çok alanda projeler yürütmeye devam etmektedir.

III. BEKLENTİLER VE ZORLUKLAR

2010 Aralık ayında Tunusluları sokağa döken en önemli faktörlerden biri sosyo-ekonomik sorunlardı. Siyasi krizlerle mücadele eden Nahda-CPR- Ettakatol troykasının bu ekonomik sorunları kısa sürede çözmesi mümkün olmadı. 2011 sonrası dönemde ekonomik iyileşme hızlı bir şekilde sağlansa da, Bin Ali döneminden kalan kronik ekonomik sorunlar hala ülkede sosyo-ekonomik hoşnutsuzluğun yaşanmasına neden olmaktadır. Sonuç itibarıyla 2010-2011 halk ayaklanmalarını besleyen sosyo-ekonomik sorunların hemen çözülmemesi, 2011 sonrası dönemde toplum ve devlet kurumları arasındaki mevcut çatlağın genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Toplumun, devrimin olumlu etkisini hemen hissedeceği beklentisinde olması, siyasal istikrarsızlığı ve toplumsal hoşnutsuzluğu besledi.

Sosyo-ekonomik sorunların da beslediği istikrar ve güvenlik sorunları troyka hükümetinin mücadele ederken en zorlandığı mesele olmuştur, çünkü 2010-2011 halk ayaklanmaları sırasında ve sonrasında zayıflayan devlet otoritesinin baskı politikalarına kaymadan insan haklarını gözetererek yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Troyka hükümeti iktidarı sırasında radikalleşmeyi beslemeden sorunları çözmenin yollarını aramıştır. Tüm eleştirilere rağmen Raşid Gannuşî'nin kişisel karizması yardımıyla Selefi gruplar siyasi sisteme entegre edilmeye çalışılmıştır, kısmen de başarılı olunmuştur. Fakat Ensar el Şeria'nın radikal çizgisinde ısrar etmesi, dahası şiddet olaylarına karışması, 2013 yılı içerisinde troyka hükümetinin politika değiştirmesine ve güvenlik politikalarına yönelmesine neden olmuştur. Bu değişiklik içişleri bakanının

değişmesi ve Mayıs 2013'te Ensar El Şeria'nın terör örgütleri listesine alınmasıyla somutlaşmıştır. Gene de yoğun güvenlik önlemlerinden radikalleşmeyi derinleştireceği endişesiyle kaçınılmıştır.

Ancak geçiş döneminin en kritik mücadelesi siyasi kutuplaşmanın derinleştirdiği ve kültür savaşının muharebe alanına dönüşen anayasa yazım çalışmaları olmuştur. Tunus'ta muhalif sekülerler ile troyka hükümetinin en başat aktörü Nahda Partisi arasındaki siyasi mücadele devlet-din ilişkisi tartışmasına odaklanarak siyasi krizin ana hattını oluşturmuştur. Her iki taraf da bu süreçte birbirlerini "bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlamakla" suçlamıştır. Taraflar arasında görüşmeler devam ederken siyasi suikastler tansiyonun yükselmesine neden oldu. Önemli muhalif liderlerden Şükrü Belayid'in 6 Şubat 2013'te, Muhammed Brahmî'nin de 24 Temmuz 2013'te öldürülmelerinin ardından muhalif partiler görüşmelerden çekilerek yüzlerini sokağa döndüler. Tüm bu zorluklara ve tarafların krizde sıkışıp kalmasına rağmen siyasi aktörler ve sivil toplum örgütlerinin yapıcı tutumu sayesinde Tunus'ta anayasa ve temel konular üzerinde uzlaşmaya varılarak siyasi kriz aşılmıştır.

Tunus'ta Ulusal Kurucu Meclis, 27 Ocak 2014 tarihinde anayasa taslağını onaylayarak bu yıl içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan genel seçimlerin önünü açmıştır. Son tahlilde Tunus'ta son iki yıldır anayasa yazım çalışmaları yoğun tartışmalar, ekonomik zorluklar ve siyasi krizlerin gölgesinde gerçekleştirilmiştir. 2011'den itibaren beş hükümet ve üç başbakan gören

Tunus'ta tüm zorluklara ve krizlere rağmen diyalog ve uzlaşma değişmeyen unsurlar olarak kalmayı başardılar. Tunus'ta Ulusal Kurucu Meclis, 27 Ocak 2014 tarihinde anayasa taslağını görüşerek onayladı. 216 vekilden 200'ün evet oyunu alan yeni anayasa, böylece Tunus'ta bu yıl içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan genel seçimlerin de önünü açmış oldu. 2013'ün ikinci yarısı doruğa çıkan siyasi krizin ardından Tunus'ta siyasi aktörler vardıkları uzlaşma gereği, genel seçimlere teknokratlardan oluşan "geçici hükümet" önderliğinde hazırlanmaktadır.

Son üç yılda Tunus bu ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerle mücadele ederken Türkiye ülkeye önemli ölçüde siyasi ve ekonomik destek sağlamıştır. Bir yandan karşılıklı siyasi ziyaretler yoğunluk kazanırken diğer yandan da ekonomik ilişkiler yoğunlaşarak karşılıklı ticari ilişkiler hızlı bir artış göstermiştir. Bunun neticesinde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik desteği, Tunus'ta yaşanan işsizlik, yatırım eksikliği ve sosyo-ekonomik sıkıntılarının hafifletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bundan sonraki süreçte de Tunus'u bekleyen oldukça zorlu bir süreç bu-

lunmaktadır. Bu nedenle de Türkiye'nin yapacağı olumlu katkılar önemli rol oynamaya devam edecektir. Tunus'u bekleyen bu zorlu süreçte karşılaşılabilecek sorunları ve Türkiye'nin muhtemel katkı yapacağı durumları demokratikleşme, ekonomik sorunların çözümü ve güvenlik başlıkları altında toplamak mümkündür.

Tunus 2011 sonrası süreçte derin, bir o kadar da zorlu bir *demokratikleşme* süreci içine girmiştir. Öncelikle Tunus'ta mevcut geçici teknokrat hükümetin Ekim ve Kasım 2014 tarihlerinde gerçekleşecek cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerini istikrarlı bir ortamda şeffaf bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Libya'daki kaotik ortamdan beslenen ve Libya-Tunus sınırından rahatlıkla Tunus'a geçen radikal yapılanmalar ve silahlı gruplar yapılacak seçimlerin istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmesinin önündeki en ciddi tehlike olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir şekilde Cezayir-Tunus sınırında da zaman zaman çatışmalar yaşanmakta ve sınır güvenliğinin sağlanması mümkün olamamaktadır. Bu durum, Suriye'de savaşmaya giden ve Tunus'a dönen Tunuslu gençlerin yarattığı istik-

rar sorunlarıyla daha da kritik bir hal almaktadır. Özellikle seçim öncesi dönemde güvenlik sorunlarında bir artış göze çarpmaktadır. Bu nedenle de seçim öncesi dönemde güvenlikle ilgili yeni yasa ve politika üretme çabaları yoğunluk kazanmıştır.⁹¹ Öte yandan bu çabaların ülkedeki siyasi gerilimi turmandırmaması da gerekmektedir.

Seçimlerin güvenli bir ortamda gerçekleştirilmesi kadar seçimlerde seçmen katılımının yüksek olması da önem ihtiva etmektedir. 2011 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde seçmen katılım oranları %90'ı aşarak Tunus tarihinin en yüksek katımlı seçimlerinden biri olmuştur.⁹² 2011 seçimleri için yeni seçmen kayıtları alınırken Tunus Yüksek Seçim Kurulu ülkede 8 milyon potansiyel yeni seçmen olduğunu açıklamıştı. O dönem bu potansiyel yeni seçmenin 4 milyonu kayıt yaptırarak seçimlerde oy kullanmıştı. Ekim ve Kasım 2014 tarihlerinde gerçekleşecek cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri için de 23 Haziran 2014 tarihinde yeni seçmen kayıtları alınmaya başlanmış fakat hedeflenen oranın çok altında kalınmıştır. 2011 seçimlerinde seçmen kaydını yaptırmayan 5.127.043 potansiyel yeni seçmenin sadece 761.463 seçmen kaydını yapmıştır.⁹³ Bu durum seçmen katılım oranlarının da düşük olabileceği yönünde endişeleri ortaya çıkarmıştır. Tunus'ta seçmen yönelimine ilişkin yapılan son kamuoyu yoklamaları da seçmen ilgisizliğini teyit eder niteliktedir.⁹⁴ Bu nedenle de Tunus Yüksek Seçim Kurulu yeni seçmen kaydı alınması için 5 Ağustos-26 Ağustos tarihleri arasında ikinci bir başvuru dönemi açmıştır.⁹⁵ Buna ek olarak pek çok sivil toplum örgütü, kapı kapı dolaşarak ikna çalışmaları yapmış ve Tunuslu seçmenlerde gözlenen ilgisizliği azaltmayı hedeflemiştir.⁹⁶

Seçimlerin gerçekleştirilmesi kadar seçim sonuçlarının siyasi partiler, taraflar ve Tunuslular tarafından saygıyla karşılanması ve "demokratik seçimlerin" iktidar mücadelesinde tek yol olarak kabul edilmesi de Tunus'ta devam eden demokratikleşme süreci açısından hayati bir öneme sahiptir. 2011 seçimlerinde Tunuslular anayasa gibi temel yasaların hazırlanması için "geçici" bir "Kurucu Meclis" seçmişlerdi. 2014 seçimleri ile bu "geçici" dönemin sona ermesi ve yeni sistemin normalleşmesi hedeflenmektedir. O nedenle 2014 seçimlerinin başarılı bir şekilde

gerçekleştirilmesi kadar seçim sonuçlarının kabul edilmesi de bu "geçici" sürecin sona ermesini sağlayan önemli bir eşittir.

Yetki devrinin ardından Tunus'ta toplumun bundan sonraki siyasal sisteme ve sürece başarılı bir şekilde entegre edilmesi gerekmektedir. Mısır'da yaşanan darbe, sokak siyasetinin yerine seçim siyasetinin ve demokratik siyasal hayatın yerleşmesinde kitlelerin sisteme entegre edilmesinin önemini göstermiştir. Bu nedenle atılması gereken önemli adımlardan biri de gençler başta olmak üzere kitlelerin yeni sistem içine alınması için gereken mekanizmaları kurmak ve mevcut kurumları genişletmek ve iyileştirmektir. Ancak bu şekilde sokak siyasetinin cazibesi kaybolabilir ve demokratikleşme için ihtiyaç duyulan siyasi istikrar sağlanabilir.

Demokratikleşmeye dair sorunların ve zorlukların yanı sıra Tunus son üç yıldır ciddi ekonomik sorunlar ve zorluklar ile mücadele etmektedir ve yakın geleceğinde bu sorun ve zorluklar ana gündem maddeleri arasındaki yerlerini korumaya devam edeceklerdir. Tunus'ta sosyal ve siyasal krizler oluşmasına da neden olan ekonomik sorunlardan üç ana madde ön plana çıkmaktadır. Ekonominin yeniden yapılandırılması, bölgesel gelişmişlik uçurumunun kapatılması ve işsizlik sorununun çözümünden oluşan bu üç temel ve hayati ekonomik sorunun öncelik taşıdığı gözlenmektedir.

Öncelikle Tunus'ta Bin Ali döneminde yozlaşan ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Özellikle sabık cumhurbaşkanı Bin Ali iktidarının son on yılında devletin ekonomideki rolü Bin Ali'nin kendi ailesi ile kendine yakın bulduğu bazı işadamlarına ihale edilmiş durumdaydı. Bu yetki ihaleleri arasında vergilendirme gibi ekonomik hayatı temelde düzenleyen devlet fonksiyonları da bulunmaktaydı. Bu durumun yanı sıra 1987'den beri Bin Ali devletin ekonomideki gücünü kullanarak rejimine dayanak sağlayan ekonomik elitler yaratmıştır. Bu nedenle öncelikle yeni dönemde devletin ekonomideki rolünün yapısal reformlar ile yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. 2011 sonrası süreçte doğrudan yabancı yatırımları çekmeye yönelik uygulanan politikalar bu açıdan ümit vericidir. Öte yandan bu yatırımların genişle-

mesi ve kalıcı olabilmesi için yapısal reformların kabulü ve uygulanması önemlidir.

Bir diğer önemli husus ise bölgesel gelişmişlik uçurumunun kapatılmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek ekonomide yapısal reformlar yapmak kadar zorlu bir görevdir. Ancak Aralık 2010 ve Ocak 2011'de ortaya çıkan halk ayaklanmalarının temel dinamosu ülkenin ekonomik olarak geri kalmış ve altyapıdan yoksun güney ve iç kesimlerinde ortaya çıkan protesto gösterileriydi ve bu protesto gösterilerinde ekonomik talepler eylemlerin ilk günlerinde siyasi taleplerden daha fazla dile getirilmekteydi. Son üç yıl aşan sürede bu bölgelerde benzer ekonomik talepli eylemlerin devam ettiğini de görmekteyiz. Bu nedenle Tunus'ta istikrarın sağlanması için Tunus'un güney ve iç kesimlerinde ekonomik kalkınmayı ve altyapı yatırımlarını sağlamak gerekmektedir. Böylece muhtemel radikalleşmenin ve muhtemel sokak hareketlerinin önüne geçmek mümkün olabilecektir.

Tunus'ta muhtemel kriz noktalarından bir diğeri de giderek daha fazla gündem kaplayan güvenlik sorunlarıdır. 2011 sonrası süreçte Kaide bağlantılı örgütler kısa sürede Tunus'u da etkisi altına almıştır. Libya'daki otorite boşluğu ve güç mücadelesi nedeniyle Tunus-Libya arasındaki sınırlarda güvenliğin sağlanması ciddi bir sorundur. Sınır güvenliğinin sağlanamadığı Tunus-Libya sınırından Kaide bağlantılı örgütlerin kolayca Tunus'a geçebilmekte ve şiddet eylemleri gerçekleştirebilmektedir. Tunus Ensar el-Şeria'sının lideri de ülkede artan operasyonlardan ötürü Libya/Derna'ya kaçmıştır. Mevcut durum Tunus'ta özellikle kırsal kesimleri etkilemektedir. Halk isyanlarının gerçekleştiği ve rejimin değişim yönünde zorlandığı geçiş dönemlerini yaşayan diğer ülkeler gibi Tunus'ta da devlet ortaya çıkan boşluğu tam olarak dolduramamaktadır. Ortaya çıkan güç ve otorite boşluğu ise işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler ile bir araya gelerek radikal akımlar ve şiddet için daha elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bu nedenle de 2011 sonrası süreçte Kaide bağlantılı örgütler, Tunus'un kırsal kesimlerinde etkinliğini arttırmış, okul ve hastane gibi temel bazı sorumlulukları üstlenmiş ve kaçakçılık ve ticaret gibi ekonomik faaliyetler de giderek daha etkin hale gelmişlerdir.

2011 sonrası dönemde Tunus'ta yaşanan şiddet olayları ve siyasi suikastlar, Ennahda, CPR ve Ettakatol'den oluşan troyka hükümetini zorda bırakarak özellikle Nahda'nın ağır eleştiriler alınmasına neden olmuştur. Üniversite kampüslerinin basılması, içkili kafe ve restoranlara yapılan saldırılar ve bazı grupların sokaklarda devriye gezerek kıyafet kontrolü yapmaya çalışması gibi sosyal hayatta doğrudan karıştığı olan gelişmeler Tunus'ta siyasi krizin derinleşmesine neden olmuştur. Polis karakollarına, ülkenin en köklü sendika konfederasyonu olan UGTT ofislerine, seküler ve sol partilerin binalarına yapılan saldırılar ile muhalif, seküler siyasi liderler Şükrü Belaid ve Muhammed Brahimi'nin öldürülmesinin ardından troyka hükümeti içişleri bakanlığını bir teknokrata bırakmış ve "müzakere ile ikna" stratejisine dayalı politikalar yerine "güvenlikçi" politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda Tunus'ta Selefi gruplar ile Kaide bağlantılı örgütlere geniş çaplı operasyonlar başlamıştır.

2012 Eylül'ünde gerçekleşen ABD Büyükelçiliği saldırısı, Ensar El Şeria'nın önemli isimlerinden Ebu İyad (Seyfullah Bin Hüseyin) ile ilintilendirilmiştir ve bu saldırı çerçevesinde aranmaktadır. Eylül saldırısının faileri olarak tutuklanan Beşir Golli ve Muhammed Bahti'nin açlık grevinde ölmesi üzerine Ensar El Şeria, En Nahda'ya yönelik söylemini açık tehdide dönüştürdü. 27 Mart'ta Ebu İyad (Seyfullah Bin Hüseyin) Facebook'tan yaptığı duyuruda En Nahda ile savaşacaklarını ve onu devireceklerini ilan etmiştir. Bu tehdit ise Ensar El Şeria'nın doğrudan En Nahda'yı hedef aldığı ilk açıklama olması bakımından dikkat çekicidir. Öte yandan Tunus Ensar El Şeria'sının lideri Ebu İyad Haziran 2014'te bir açıklama yaparak diğer militan Selefi gruplarla IŞİD arasında "barış" yapılmaya ve tüm militan Selefi grupları bir araya gelmeye çağırmıştır. Haziran 2014'te Tunus İçişleri Bakanı Lutfi bin Ciddu'nun yaptığı açıklamaya göre Suriye'de savaşan 2400'den fazla Tunuslu bulunmaktadır. 2014 Şubatında ise 400'e yakın Tunuslu genç, Suriye'den ülkeye geri dönüş yapmıştır. Tunuslu gençlerin bölgedeki çatışmalara savaşmaya gitmesi ve geri dönen Tunusluların faaliyetlerine ülkede devam etmeye çalışması, Tunus'ta terörle ilgili sıkıntıların boyutunu artırmaktadır.

Bu çerçevede Tunus'ta güvenlik sorunlarının çözümünde iki önemli husus ön plana çıkmaktadır. Bu iki husus, Libya ve Cezayir'den gelen güvenlik tehditlerinin önüne geçmek için sınır güvenliğinin sağlanması ve güvenlik sorunlarının demokratikleşme sürecine zarar vermeden, güvenlikçi politikaların radikalleşmesini engelleyerek çözülmesidir. Seçimler yaklaştıkça Tunus'ta özellikle sınırda yaşanan saldırı sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. 16 Temmuz'da 15 Tunus askeri, Cezayir-Tunus sınırında gerçekleşen saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. 26 Temmuz'da gene Cezayir-Tunus sınırında gerçekleşen bir başka saldırı sonucu 2 Tunus askeri hayatını kaybetmiştir. Benzer şekilde Tunus-Libya sınırında da son üç yılda pek çok saldırı yaşanmıştır. En son Mayıs 2014'de Libya'lı bir Tuğay Tunus-Libya sınırında bulunan Bin Guardene'ye saldırmıştır. Öte yandan Libya'da General Hefter operasyonları Tunus'a daha fazla sayıda mültecinin sığınmaya çalışması ile sonuçlanmıştır. Mülteci akınına uğrayan Tunuslu makamlar 1 Ağustos 2014'de Libya-Tunus sınırında bazı geçiş kapılarını kapatma kararı almıştır. Fakat Tunuslu makamların sınır kapatma kararını uzun süre uygulamaları mümkün görünmemektedir. Öncelikle Tunus'ta bulunan Libya'lılar için 2011'den sonra kurulan mülteci kampları Tunusluların sınırı tamamen kapatmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Bin Guardene gibi sınırda bulunan bölgelerde yaşayan Tunuslu aşiretler sınırın öte yakasındaki Libya'lı aşiretler ile akrabadır ve aralarındaki sosyal ve ekonomik ilişkiler devam etmektedir. Son olarak da Tunus-Libya sınırı Libya'dan çıkmaya çalışan yabancı işçilerin yegane çıkış noktalarından biridir. Bu yabancı işçiler arasında tahminen 50.000 ila 60.000 civarında Tunuslu bulunmaktadır. Ayrıca pek çok Mısır vatandaşının da Libya'dan çıkmaya çalıştığı belirtilmektedir. Bu şartlar altında sınır kapatma kararı ancak kısa süreli bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de Tunus, sınır güvenliğini sağlayacak güvenlik önlemlerini ağırlaştırmak ve yeni önlemler almak zorundadır.

Sınır güvenliğinin yanı sıra Tunus'ta ülke içinde yaşanan şiddet olayları, özellikle ülkenin güney ve iç kesimlerinde yaşanan otorite boşluğu ve El Kaide bağlantılı örgütlerin ülkede taban bulmaya başlaması bir diğer önemli gerilim hattıdır.

Geçici teknokrat hükümeti terörle mücadele için ayrı bir birim kurulması gerektiğini ve bu amaçla çalışmaların başladığını açıklamıştır. Gene Tunuslu karar alıcılardan ve bazı sivil toplum örgütlerinden terörle mücadeleyi düzenleyen yasaları daha ağır önlemler alabilmek için yeniden düzenlenmesi için teklifler ve baskılar gelmektedir. Bu baskılar büyük olasılıkla yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlayacaktır. Fakat güvenlik sorunlarının demokratikleşme sürecine zarar vermeden, güvenlikçi politikaların radikalleşmesini engelleyerek çözülmesi Tunus'ta istikrarın ve demokratikleşmenin salahiyeti açısından önemlidir. Şimdiye kadar güvenlik politikalarında bu denge başarılı bir şekilde korunmuştur. Fakat Tunus'ta artan bir şekilde bu denge eleştirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle de Tunus'ta yakın ve orta ölçekte güvenlik politikalarının demokratikleşmeyi ikinci plana itme tehlikesi bulunmaktadır. Bu tehlikede Tunus'a güvenlik konusunda daha güçlü destek verilmesi ile aşılabılır.

Sonuç itibarı ile Tunus'ta sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın normalleşmesi, istikrarın tesisi ve demokratikleşmenin başarılı bir şekilde devam edebilmesi adına Türkiye kilit bir rol oynamaya devam edebilir. Bu katkılar aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Ülkede siyasi hayatın normalleşmesi, demokratik usullerin siyasi aktörlerce ve kitlelerce kabul edilmesi, geçici sürecin yetki devri ile tamamlanması ve toplumun yeni sisteme kurumsal mekanizmalar ile entegre edilmesi için Türkiye'nin yapacağı olumlu katkılar büyük bir önem taşıyacaktır.
- Demokratikleşme sürecine verilen desteğin yanı sıra artan Türkiye-Tunus ekonomik ilişkileri de Tunus'ta ekonomik sorunların çözümünde olumlu rol oynamaktadır. Özellikle Türk yatırımcıların Tunus'ta yaptıkları ve yapacakları ekonomik yatırımlar istihdam yaratarak işsizlik sorununu hafifletilmesine yardımcı olacak, ekonomik yapının reforme edilmesini kolaylaştıracak ve ekonomik durğunluğun atlatılmasına katkıda bulunacaktır.
- Ayrıca altyapı eksikliği ve yetersizliği yaşanan Tunus'un güney ve iç kesimlerinde Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerini derin-

leştirebileceği ve geliştirebileceği potansiyel bakir pazarın değerlendirilmesi ülkenin bölgesel gelişmişlik farkının azaltılmasına da yardımcı olacaktır.

- Tunus güvenlik konusunda yaşadığı sorunların çözümünde desteğe ihtiyaç duymaktadır. Sınır güvenliğinin sağlanması ve iç güvenlik konularında hem uygulanacak politikaların muhteviyatı açısından hem de politikaların uygulanması konusunda alacağı destek demokratikleşmenin ve istikrarın geleceği

açısından önem taşımaktadır. Bu noktada güvenlik alanında Türkiye-Tunus işbirliğinin geliştirilmesi demokratikleşmenin devamı ve istikrarın sağlanmasına olumlu katkı yapacaktır.

- Son olarak ekonomi ve güvenlik alanlarının yanı sıra Türkiye'nin sunduğu ve sunacağı en önemli katkı, devlet kurumlarının yeniden yapılandırılmasında ve yeni kurumlar oluşturulmasında sunacağı destektir.

NOTLAR

- ¹ Uluslararası Kriz Grubu, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Halk Hareketleri-IV, Tunus'un Yolu, sf. 4, 28 Nisan 2011
- ² Uluslararası Kriz Grubu, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Halk Hareketleri-IV, Tunus'un Yolu, sf. 4, 28 Nisan 2011.
- ³ Örneğin başkent Tunus'ta halk gösterilerine Baro Birliği üyeleri öncülük etmiştir.
- ⁴ 12 Ocak 2011'de Hamma Hammami, Muhammed Mzem ve Amar Amroussia'de gözaltına alınmış ve 18 Ocak 2011'de serbest bırakılmıştır. TKİP, 24 Aralık'ta başlayan halk ayaklanmasında aktif olarak görev alan nadir siyasi partilerden biridir. Al Jazeera, Opposition leaders excluded, 18 Ocak 2011.
- ⁵ Partinin lideri Abderrazak Hammami'dir.
- ⁶ 29 Aralık'ta İDP, İletişim ve İçişleri Bakanlarının istifalarını istemiş, kısa bir süre sonra her iki partinin de liderleri tutuklanmış ve gazeteleri de kapatılmıştır. Uluslararası Kriz Grubu, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Halk Hareketleri-IV, Tunus'un Yolu, sf. 9, 28 Nisan 2011.
- ⁷ Uluslararası Kriz Grubu, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Halk Hareketleri-IV, Tunus'un Yolu, sf. 9, 28 Nisan 2011.
- ⁸ Nebahat Tanrıverdi O, Tunus'ta İktidarın Devrilmesi: Nedenleri ve Etkileri, <http://www.orsam.org.tr/yazigoster.aspx?ID=1397>, 19 Ocak 2011.
- ⁹ Nahda Lideri Raşid Gannuşi ile karıştırılmamalıdır. Muhammed Gannuşi Bin Ali iktidarı zamanında uzun yıllar çeşitli resmi görevler üstlenmiş ve 1999-2011 tarihi arasında başbakan olarak görev yapmıştır.
- ¹⁰ The Guardian, Zine al-Abidine Ben Ali forced to flee Tunisia as protesters claim victory , 15 Ocak 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/jan/14/tunisian-president-flees-country-protests>

- ¹¹ BBC, Tunisia: New government leaders quit ruling party 18 Ocak 2011 <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12220862>
- ¹² The Guardian, Tunisian prime minister Mohamed Ghannouchi resigns amid unrest 27 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/27/tunisian-prime-minister-ghannouchi-resigns>
- ¹³ The Guardian, Tunisian prime minister Mohamed Ghannouchi resigns amid unrest 27 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/27/tunisian-prime-minister-ghannouchi-resigns>
- ¹⁴ Nebahat Tanrıverdi O, Tunus'ta Yeni Dönem, 23 Mart 2011.
- ¹⁵ Tunisia Postpones Election, Possibly Aiding New Parties, <http://www.nytimes.com/2011/06/09/world/africa/09tunis.html>, 8 Haziran 2011.
- ¹⁶ Rajaa Basly, The Future of al-Nahda in Tunisia, <http://carnegieendowment.org/2011/04/20/future-of-al-nahda-in-tunisia/ic> , 20 Nisan 2011.
- ¹⁷ Decree N°35 dated May 10, 2011 on the Election of the National Constituent Assembly, IFES, Resources Section.
- ¹⁸ Bu kota uygulaması ile listelerdeki adayların en az %25'i kadın adaylardan oluşmak zorundadır. Decree N°35 dated May 10, 2011 on the Election of the National Constituent Assembly, IFES, Resources Section.
- ¹⁹ Thousands of Ben Ali's political prisoners released under amnesty, France24, <http://www.france24.com/en/20110219-thousands-political-prisoners-held-under-ben-ali-released-under-general-amnesty-tunisia>, 19.02.2011. ; Tunisian Prisoners freed under Amnesty, Euronews, <http://www.euronews.net/2011/01/21/tunisian-prisoners-freed-under-amnesty/> , 21.01.2011.
- ²⁰ <http://www.tunisia-live.net/2011/11/14/tunisian-election-final-results-tables/> ; <http://www.ifes.org/>

- ²¹ <http://www.tunisia-live.net/2011/11/14/tunisian-election-final-results-tables/> ; <http://www.ifes.org/>
- ²² <http://www.tunisia-live.net/2011/11/14/tunisian-election-final-results-tables/> ; <http://www.ifes.org/>
- ²³ Nebahat Tanrıverdi O, Tunus Seçim Sonuçlarının Ön Değerlendirmesi, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2815>
- ²⁴ Nebahat Tanrıverdi O, Tunus Seçim Sonuçlarının Ön Değerlendirmesi, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2815>
- ²⁵ Lutfi Hajji, The 18 October Coalition for Rights and Freedoms in Tunisia, Arab Reform Initiative Brief, 13 October 2006.
- ²⁶ Semir Dilou, Bin Ali sonrası dönemde kurulan geçiş hükümetinde İnsan Hakları ve Adalet Bakanı olarak görev yapmıştır. Nahda Partisi üyesidir.
- ²⁷ Hamma Hamami, sol-seküler Halk Cephesi'nin lideridir. Ayrıca Tunus İşçi Partisi'nin de sözcüsüdür. Ülkenin en tanınmış komünist hareket liderlerinden olan Hamami, 2011 Halk ayaklanmalarında rejim tarafından tutulmuştur.
- ²⁸ 1989-1999 tarihleri arasındaki seçimlere katılan İlerici Demokrat Parti, 2009 Devlet Başkanlığı seçimlerinde Ahmed Necip Şebbi'yi cumhurbaşkanı adayı olarak göstermiş ancak Şebbi, Bin Ali'ye "sahte meşruiyet" suçlamasında bulunarak adaylıktan çekilmiştir.
- ²⁹ Tunus İnsan Hakları Ligi'nde insan hakları avukatı olarak görev yapmaktadır.
- ³⁰ Wafa Partisi üyesi
- ³¹ Tunus Gazeteciler Sendikasının başkanlığını da bir dönem yürüten Lütfi Hacı Al Jazeera'nın Tunus Ofisinin direktörlüğünü yapmaktadır.
- ³² Eight Years Ago Today, When Leftists and Islamists Got Along - <http://www.tunisia-live.net/2013/10/18/eight-years-ago-today-when-leftists-and-islamists-got-along/#sthash.B9ivpQL7.dpuf>
- ³³ Hunger for change, The Economist, <http://www.economist.com/node/5149252>
- ³⁴ Wafa Ben Hassine, "Process of Writing Tunisia's New Constitution Begins", Tunisia Live, 13 Şubat 2012 <http://www.tunisia-live.net/2012/02/13/process-of-writing-tunisia-s-new-constitution-begins/#sthash.NHjxKoLd.dpuf>
- ³⁵ Mayıs 2013'te Tunus, Enşar El Şeria'yı terör örgütleri listesine almıştır.
- ³⁶ Tunisian Islamist leader stirs fears of radicalism in video, <http://www.saudigazette.com.sa/index.cfm?method=home.regcon&contentid=20121013139455>
- ³⁷ Tunisian Islamist leader says Salafis must not be demonized, <http://www.reuters.com/article/2012/10/18/us-tunisia-salafis-idUSBRE89HOQ920121018>
- ³⁸ "Ali Laarayedh Tunisia's New Prime Minister", TunisiaLive, 22 Şubat 2013, <http://www.tunisia-live.net/2013/02/22/ali-laarayedh-appointed-tunisia-s-new-pm-2/>
- ³⁹ Muhalif lider Muhammed Brahmi, 25 Temmuz 2013 tarihinde başkent Tunus'ta evinin önünde öldürülmüştür. Brahmi'nin memleketi Sidi Buzid ve başkent Tunus başta olmak üzere Brahmi'nin suikastı ülkenin birçok yerinde protesto gösterilerine neden olmuştur. Brahmi'nin ailesi, suikastten Nahda Partisi'ni sorumlu tuttuklarını açıklamış, ve ülkeye yayılan protestoları gösterileri de Nahda ve Troyka karşıtı eylemlere dönüştürmüştür.
- ⁴⁰ "Tear gas fired at Tunisian protesters", Al Jazeera, 28 Temmuz 2013, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2013/07/201372710011814239.html>
- ⁴¹ Robert Joyce, "65 NCA Members Withdraw, Demand National Salvation Government", TunisiaLive, 28 Temmuz 2013, <http://www.tunisia-live.net/2013/07/28/53-nca-members-withdraw-demand-national-salvation-government/#sthash.1aM7ahSX.dpuf>
- ⁴² Tarek Amara And Tom Heneghan, "Tunisian Islamists accept union plan to resolve crisis", Reuters, 22 Ağustos 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/08/22/us-tunisia-crisis-mediation-idUSBR E97L0DB20130822?feedType=RSS&feedName=worldNews>
- ⁴³ Al Akhbar, "Al-Nahda agrees to roadmap to solve Tunisian political crisis", 20 Eylül 2013, <http://english.al-akhbar.com/node/17085>
- ⁴⁴ Al Akhbar, "Al-Nahda agrees to roadmap to solve Tunisian political crisis", 20 Eylül 2013, <http://english.al-akhbar.com/node/17085>
- ⁴⁵ Fatah Samti, Prime Minister Announcement Baffles Tunisians, Divides Political Parties, TunisiaLive, 16 Aralık 2013, <http://www.tunisia-live.net/2013/12/16/prime-minister-announcement-baffles-tunisians-divides-political-parties/#sthash.YudOsiU.0KKupOS.dpuf>
- ⁴⁶ "Tunisia's new government of independents sworn in", Daily News Egypt, 29 Ocak 2014, <http://www.dailynewsegyp.com/2014/01/29/tunisia-s-new-government-independents-sworn/>
- ⁴⁷ Safa Ben Said, Electoral Law Next Step for Tunisian Assembly, TunisiaLive 5 Şubat 2014, <http://www.tunisia-live.net/2014/02/05/electoral-law-next-step-for-tunisian-assembly/>

- ⁴⁸ Tarik Amara, Tunisian assembly approves new electoral law, Reuters, 1 Mayıs 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/05/01/us-tunisia-electionlaw-idUSBREA400TH20140501>
- ⁴⁹ Al Jazeera, "Tunisia parties agree on election timetable", 14 Haziran 2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/tunisia-parties-agree-election-timetable-20146148584443218.html>; Jeune Afrique "Tunisie : les législatives fixées au 26 octobre et la présidentielle au 23 novembre", 25 Haziran 2014, <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20140625141745/politique-tunisie-elections-legislatives-presidentielle-tunisie-2014-lections-tunisiennes-tunisie-les-legislatives-fixees-au-26-octobre-et-la-presidentielle-au-23-novembre.html>
- ⁵⁰ Mona Yahya, Tunisia reshuffles governor posts, Magreb, 3 Mart 2014, http://magharebia.com/en_GB/articles/awi/features/2014/03/03/feature-02
- ⁵¹ All Africa, Tunisia: Mehdi Jomaa Reflects On Government's 100 Days, 15 Mayıs, <http://allafrica.com/stories/201405150919.html?viewall=1>; Mona Yahya, Tunisia reshuffles governor posts, Magreb, 3 Mart 2014, http://magharebia.com/en_GB/articles/awi/features/2014/03/03/feature-02
- ⁵² Marouen Achouri, "Tunisians still frustrated by stalled reforms", Al Monitor, 16 Haziran 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2014/06/tunisia-mehdi-jomaa-government-disappointment.html#>
- ⁵³ All Africa, "Tunisia: Jomaa Visits Main Courts in Tunis", 28 Mayıs 2014, <http://allafrica.com/stories/201405290213.html>; All Africa, Tunisia: Mehdi Jomaa Reflects On Government's 100 Days, 15 Mayıs, <http://allafrica.com/stories/201405150919.html?viewall=1>
- ⁵⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi Web sitesi, Ülke Raporları: Tunus, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/73685089-D8D3-8566-4520C0B361F98867/Tunus.pdf>
- ⁵⁵ Nebahat Tanrıverdi O, "Tunus Dışişleri Bakanının Türkiye Ziyareti", ORSAM Web Sitesi, 12 Ocak 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3074>
- ⁵⁶ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 11 Kasım 2010 tarihinde demokrasi ve insan haklarının gelişmesi ve ilerlemesine katkıda bulunmak amacı ile kurulan Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığını Türkiye adına Makedonya'dan devralmıştır. Dönem başkanlığını icra edildiği süre zarfında Türkiye, bu görevde oldukça başarılı ve aktif politikalar yürütmüştür.
- ⁵⁷ Nebahat Tanrıverdi O, "Tunus Dışişleri Bakanının Türkiye Ziyareti", ORSAM Web Sitesi, 12 Ocak 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3074>; Türkiye Tunus'u Avrupa'nın gündemine taşıyor, ntvmsnbc, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25183543/>
- ⁵⁸ Zaman, "Çavuşoğlu: Tunus, halkın beklentilerini boşa çıkarmamalı", 22 Nisan 2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_cavusoglu-tunus-halkin-beklentilerini-bosa-cikarmamali_1124982.html
- ⁵⁹ European Partnership for Democracy, Programmes: Tunisia, http://www.epd.eu/?page_id=5794#tab-id-2
- ⁶⁰ Zaman, "Devrimler, kanla değil seçim sandığıyla gerçekleşmeli", 16 Eylül 2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_devrimler-kanla-degil-secim-sandigiyla-gercekesmeli_1180226.html
- ⁶¹ Sabah, "Erdoğan Tunus'ta İsrail'e yüklendi", 15 Eylül 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/15/erdogan-tunusta-israile-yuklendi>
- ⁶² Sabah, "Erdoğan Tunus'ta İsrail'e yüklendi", 15 Eylül 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/15/erdogan-tunusta-israile-yuklendi>
- ⁶³ Sabah, "Erdoğan Tunus'ta İsrail'e yüklendi", 15 Eylül 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/15/erdogan-tunusta-israile-yuklendi>
- ⁶⁴ Nebahat Tanrıverdi O, "Tunus Dışişleri Bakanının Türkiye Ziyareti", ORSAM Web Sitesi, 12 Ocak 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3074>
- ⁶⁵ SETA, "SETA Panel: Arap Baharı, Tunus ve Türkiye", 11 Ocak 2012, <http://arsiv.setav.org/public/Haber-Detay.aspx?Dil=tr&hid=106218&q=seta-panel-arap-bahari-tunus-ve-turkiye>
- ⁶⁶ Nebahat Tanrıverdi O, "Tunus Dışişleri Bakanının Türkiye Ziyareti", ORSAM Web Sitesi, 12 Ocak 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3074>
- ⁶⁷ Ortak açıklamaların tam metinleri için bakınız: SETA, "SETA Panel: Arap Baharı, Tunus ve Türkiye", 11 Ocak 2012, <http://arsiv.setav.org/public/Haber-Detay.aspx?Dil=tr&hid=106218&q=seta-panel-arap-bahari-tunus-ve-turkiye>; MFA, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Tunus Dışişleri Bakanı Rafik Abdessalem ile Ortak Basın Toplantısı, 10 Ocak 2012, Ankara, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu-nun-tunus-disisleri-bakani-rafik-abdessalem-ile-ortak-basin-toplantisi_-10-ocak-2012_-ankara.tr.mfa

- ⁶⁸ Tunus Başbakanı Cibali Çankaya Köşkü'nde, 25 aralık 2012, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/84801/tunus-basbakani-cibali-cankaya-koskünde.html>
- ⁶⁹ Hammadi el-Cibali ve üç bakan Türkiye'ye geliyor, TimeTürk, 17 Aralık 2012, http://www.timeturk.com/tr/2012/12/17/hammadi-el-cibali-ve-uc-bakan-turkiye-ye-geliyor.html#U9C3Zvl_uFU
- ⁷⁰ MFA, "Tunus Cumhurbaşkanı Merzuki ülkemizi ziyaret ediyor", <http://www.mfa.gov.tr/tunus-cumhurbaskani-merzuki-ulkemizi-ziyaret-ediyor.tr.mfa>
- ⁷¹ Today's Zaman, Marzouki says Turkish experience with democracy a good example for Tunisia, 29 Mayıs 2013, <http://www.todayzaman.com/news-316877-marzouki-says-turkish-experience-with-democracy-a-good-example-for-tunisia.html>
- ⁷² Al Jazeera Türk, "Tunus Ankara'dan destek istedi, 29 Mayıs 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-ankaradan-destek-istedi>
- ⁷³ Al Jazeera Türk, "Tunus Ankara'dan destek istedi, 29 Mayıs 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-ankaradan-destek-istedi>
- ⁷⁴ MFA, Başbakan Erdoğan Cezayir ve Tunus'a resmi birer ziyaret gerçekleştirdi., http://www.mfa.gov.tr/basbakan-erdogan-cezayir-ve-tunus_a-resmi-birer-ziyaret-gerceklestirdi.tr.mfa
- ⁷⁵ Tunisia Live, "Turkey's Erdogan in Tunisia: "There is No Country That Does Not Use Tear Gas" <http://www.tunisia-live.net/2013/06/06/turkeys-erdogan-in-tunisia-there-is-no-country-that-does-not-use-tear-gas/#sthash.FbOawg8.dpuf>; KDK, Türkiye, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini güçlendiriyor, <http://www.kdk.gov.tr/sayilarla/afrika-acilimi/11>
- ⁷⁶ TRT Haber, "Cemil Çiçek Tunus'a gitti", 6 Şubat 2014, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/cemil-cicek-tunusa-gitti-117506.html>
- ⁷⁷ MFA, Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tunus'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-tunus_a-resmi-bir-ziyaret-gerceklestirdi.tr.mfa
- ⁷⁸ MFA, Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tunus'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-tunus_a-resmi-bir-ziyaret-gerceklestirdi.tr.mfa
- ⁷⁹ Sabah, "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tunus'ta", 11 Şubat 2014, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2014/02/11/disisleri-bakani-davutoglu-tunusta>
- ⁸⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/>
- ⁸¹ Ali Hussein Bakeer, "Türkiye-Tunus İlişkileri Geleceğin İnşası", Analist, 2013, syf. 26-27.
- ⁸² T.C. Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DBC6DF-D8D3-8566-45209FD-19DACD258>
- ⁸³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tunus, Mevzuat, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=mevzuat&bolum=9A04C426-19DB-2C7D-3D83F4E74CC526C8>
- ⁸⁴ DEİK, Türk-Tunus İş Konseyi, http://www.deik.org.tr/Konsey/17/T%C3%BCrk_Tunus.html
- ⁸⁵ TAV Holding, www.tavhavalimanlari.com.tr
- ⁸⁶ T.C. Tunus Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ülke Raporu, 2011.
- ⁸⁷ "Dünya, "Eximbank'tan Tunus'a 500 milyon dolar kredi", 23 Ocak 2012, <http://www.dunya.com/eximbanktan-tunusa-500-milyon-dolar-kredi-144105h.htm>
- ⁸⁸ Türk Eximbank, Duyurular, <http://www.eximbank.gov.tr/dosyalar/genel/Duyurular/duyuru20130820.pdf>
- ⁸⁹ TİKA, <http://www.tika.gov.tr>
- ⁹⁰ TİKA; "Türkiye-Tunus Teknik İşbirliği Ve Kalkınma Anlaşması İmzalandı", 19 ekim 2012, <http://www.tika.gov.tr/haber/turkiye-tunus-teknik-isbirligi-ve-kalkinma-anlasmasi-imzalandi/394>
- ⁹¹ AllAfrica, "Tunisia: Cabinet Meeting On Elections, Security and Trade Deficit", 16 Temmuz 2014, <http://allafrica.com/stories/201407170855.html>
- ⁹² The Telegraph, "Tunisia election turnout more than 90 per cent", 24 Ekim 2011, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/tunisia/8845108/Tunisia-election-turnout-more-than-90-per-cent.html>
- ⁹³ Tunus Yüksek Seçim Kurulu (ISIE), 29 Temmuz 2014, <http://www.isie.tn/documents/rapport-gener-al-29-07-2014.pdf>
- ⁹⁴ Al Monitor, "Skeptical Tunisians plan to sit out coming elections" 20 Temmuz 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2014/07/tunisia-elections-abstention-among-people.html#ixzz39o4TOjo>
- ⁹⁵ TunisiaLive, "Watchdogs React to Second Voter Registration Extension" 1 Ağustos 2014, <http://www.tunisia-live.net/2014/08/01/watchdogs-respond-to-isie-voter-registration-announcement/#sthash.YJsdCHYL.dpuf>
- ⁹⁶ Al Monitor, "Skeptical Tunisians plan to sit out coming elections".

Süleyman Nazif Sokak No: 12-B Çankaya / Ankara
Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr